

KÖZLEMÉNYEK

Filipec (Pruisz) János nagyváradai és olmützi püspök könyvei. I. Nem a Corvina-könyvtár volt az egyetlen nagy könyvgyűjtemény a XV. századi Magyarországon. Az intézmények és testületek — pozsonyi egyetem, budai domonkos studium generale, pozsonyi káptalan stb. — könyvtárain kívül számos magyar humanista főpapnak volt olyan gyűjteménye, amely az Alpokon innen és túl egyformán komoly értéknek számíthatott. Mi maradt ezekből? Még a királyi könyvtár maradványainál is kevesebb, VITÉZ JÁNOS mintegy 30 ismert kódexén kívül alig valami. HOFFMANN Edit, aki először vette számba a MÁTYÁS- és ULÁSZLÓ-kori magyar könyvgyűjtők tulajdonából fennmaradt darabokat, a királyi könyvtáron és VITÉZ JÁNOSon kívül 22 tulajdonost és ezek birtokából összesen 39 könyvet tudott bemutatni.¹ Ez a szám azóta se sokat változott.

A MÁTYÁS-kori könyvgyűjtők sorában ott találjuk HOFFMANN Edit munkájában FILIPEC János váradai püspök nevét, mint akinek egy Pontificaleját őrzi az esztergomi főegyházmegyei könyvtár s ezenkívül ránkmaradt „könyvtárának egy másik ismeretes darabja”, amely „nem az ő rendelkezésére készült, csak átmenetileg volt birtokában s azelőtt a Corvinába tartozott. Ez az olmützi főkáptalani levéltár Leon Battista ALBERTI kézírata . . . Hogy mely évben került FILIPECZhez, nem lehet megállapítani.”²

FILIPEC nem volt magyar ember, de jelentős szerepet játszott a MÁTYÁS- és ULÁSZLÓ-kori Magyarországon.³ 1431 körül született Morvaországban, atyja huszita volt. Pályáját világi emberként kezdte mint valamiféle hivatalnok, írnok vagy jegyző. Mikor MÁTYÁS király meghódította Morvaországot, mindjárt ehhez az új, idegen uralkodóhoz csatlakozott, mellette találta meg emelkedésének útját, amit hű szolgálataival meg is érdemelt tőle. Így lett 1476 táján nagyváradai püspök és Bihar megye örökös főispánja, 1484-ben főkancellár. MÁTYÁS király több fontos követségét ő vezette, így azt, amely ARAGONIAI BEATRIXOT hozta el Nápolyból 1476-ban, ő folytatta a hosszú, de eredménytelen tárgyalásokat a francia királlyal 1487-ben a török DZSEM herceg megszerzése érdekében,⁴ azután innen továbbmenve Milánóban CORVIN JÁNOS számára ő jegyezte el SFORZA Mária Biancát.⁵ Életpályája mégsem mondható zavartalannak. Mikor az olmützi káptalan 1484-ben püspökké választotta, FILIPEC átvette ugyan a váradai mellett ennek a püspökségnek a kormányzását is, de sokáig kétséges volt, nem kell-e új méltóságát átengednie ifjabb VITÉZ JÁNOS szerémi püspöknek. Sőt ellenségei azzal is megvádolták,

¹ HOFFMANN Edit: *Régi magyar bibliofilek*. Budapest 1929.

² Uo. 122—123. l.

³ BUNYITAY Vince: *A váradai püspökség története. I. k. A váradai püspökök a püspökség alapításától 1566. évig*. Nagyvárad 1883. 308—322. l. GÁNÓCZY, Antonius: *Episcopi Varadienses*. Viennae 1776. 419—450. l.

⁴ BERKOVITS Ilon: *Egy Corvin-kódex származása. Mátyás király követe Franciaországban*. Magy. Könyvszle. 1945. 22—37. l.

⁵ FILIPECZ követségeiről l. BALOGH Jolán: *A művészet Mátyás király udvarában. I. köt.* Budapest 1966. 673—676. l.

hogy a huszitákat támogatja és maga is huszita elveket vall. Ezen az alapon VIII. INCE pápa vizsgálatot indított ellene.⁶

MÁTYÁS király halála után először megpróbálta CORVIN JÁNOS ügyét támogatni, de mikor be kellett látnia ennek reménytelenségét, ő lett egyike azoknak, akik II. ULÁSZLÓT trónra segítették, ő vásárolta meg ULÁSZLÓ támogatására a Morvaországban állomásozó fekete sereget. Nem sokkal ULÁSZLÓ megkoronázata után azonban váratlanul lemondott mindkét püspökségéről,⁷ elosztotta vagyonát barátai és különböző templomok közt,⁸ ő maga pedig elment ferencesrendi barátnak a boroszlói rendházba.⁹ Innen később átmélt a morvaországi magyar-hradisi (Uh. Hradište) kolostorba, melyet ő alapított.¹⁰ Politikai szerepe azért nem szűnt meg teljesen, szükség esetén rendelkezésre állt ULÁSZLÓ támogatására. Így ő volt az, aki 1506-ban létrehozta a házassági szerződést ULÁSZLÓ gyermekei és I. MIKSA császár unokái közt. Halála 1509-ben következett be.

f FILIPEC mint püspök a nagy építők, a nagy mecénások közé tartozott. RANSANUS öljegyezte róla, hogy Nagyváradot a török támadás után nagyszerűen megerősítette, a székesegyházat bőkezűen gazdagította ruhákkal, ezüst edényekkel és királyian díszes szerkönyvekkel: „*libris praeterea magnis, quos vocant graduarios et antiphonarios, omni ex parte adeo mire exornatos, ut magni et ditissimi alicuius regis dicata Deo dona possint non immerito iudicari.*”¹¹ Sok más alkotáson kívül az ő nevéhez fűződik az első morvaországi nyomda alapítása Brűnnben. Ez a nyomda készítette a *Thuróczy Krónika* első kiadását. FITZ József meggyőző érvelése szerint a krónika kiadása FILIPEC személyes érdeme volt. FITZ szerint ő csatoltatta hozzá a nagyváradai könyvtár anyagából a váradai kanonok *Rogierius Carmen miserabile*-jét is, amelynek semmiféle kézírata nem ismeretes ma, így tehát FILIPECnek köszönhető, hogy a magyar történelemnek ez a rendkívül értékes forrása fönmaradt.¹²

Mi maradt meg FILIPEC könyveiből? A királyi pompájú szerkönyvekből mindössze egy darab, egy Pontificale, vagyis azoknak a szertartásoknak a könyve, amelyeket a

⁶ GALLA Ferenc: *Mátyás király és a Szentszék. (Mátyás király emlékkönyv. Budapest 1940. 1. k.) 117. 1.*

⁷ „*praeter omnium opinionem omissa mortualium rerum cura ad Divi Francisci collegia invito rege confugit*” (BONFINIS, Antonius de: *Rerum Ungaricarum decades*. Ed. I. Fögel, B. Iványi, L. Juhász. T. IV. P. 1. Decas IV. Lib. X. 135.) Hogy lépésének mi volt az indítéka, nem tudjuk pontosan. SZEKFÜ Gyula így próbálja magyarázni: „A Hunyadi-hatalom megszüntetése, Ausztria és a cseh tartományok elveszte, a török ellen annyira szükséges állandó sereg tönkretétele néhány nagyúr aktív bűne volt, legsúlyosabban Zápolyai István, Kinizsi Pál és Filipec püspök vétkeztek jötevőjük ellen, ez utóbbi talán e bűneit jóváteendő vonult kolostorba, s adta át Ulászló mellett a hatalmat Bakócz Tamásnak, az új kancellárnak.” (HÓMAN – SZEKFÜ: *Magyar Történet. 6. kiad.* 1939. 567. 1.) Ez a magyarázat valószínűtlen. Láttuk, hogy FILIPEC először megpróbálta CORVIN JÁNOS reménytelen ügyét támogatni. Az sem valószínű, hogy egyszerűen a politikai élettől csömörlött volna meg, mert később, szerzetesként is aktívan segítette, ha kellett, ULÁSZLÓ politikáját. Arra sem igen gondolhatunk, hogy a világi tudományoktól, a humanizmustól fordult volna el, mert mint látni fogjuk, AVICENNA munkáit a püspökségről való lemondás után is a jelek szerint magával vitte Boroszlóba.

⁸ BONFINIS i. m. 151 – 154.

⁹ „*accitis e Silesia divi Francisci sacerdotibus sacrosanctum sumpsit habitum et ab illis exceptus consensu curru Vratislaviam evehctus est ibique in sacro Francisci collegio die noctuque in divino cultu versatur.*” (Uo. 158.)

¹⁰ GÁNÓCZY i. m. 449. 1.

¹¹ RANSANUS, Petrus: *Epítome rerum Hungaricarum*. Tyrnaviae 1579. E_{3v} fol.

¹² FITZ József: *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. 1. köt. A mohácsi vész előtt.* Budapest 1959. 148 – 150. 1. MÁLYUSZ Elemér (*Thuróczy János krónikája és a Corvina*. Fil. Közl. 1966. 301. 1.) ezt a föltevést, mint alaptalant, elvetette.

püspök végez.¹³ Ezt a kódexet Filipec püspök egy Nagy Lajos-kori példányról másoltatta a maga számára, vagy a váradi székesegyháznak, mert a császárkoronázásban „Ego Carolus rex romanorum” [1346—1378], a királyi eskü szövegében „Ego Ludouicus” szerepel, a püspök pedig „Nos Johannes . . . episcopus ecclesie Varadiensis”; első lapján FILIPEC címere, kék mezőben három egymást keresztező, aranyhegyű, arany tollú ezüst nyíl, hegyével fölfelé, a középsőnek hegye lapátszerű. A Pontificalet általánosan elfogadottan a budai királyi könyvfestőműhely termékének tartják, csak a közelebbi meghatározásban térnek el a vélemények. HOFFMANN Edit szerint (az ő idejében a LIECHTENSTEIN-újteményben, ma Párizsban őrzött) Kálmáncsehi Breviáriummal, a zágrábi Kálmáncsehi Missaleval és a budapesti Trapezuntius-korvinával áll a legközelebbi rokonságban, keletkezésének idejét 1481—1489 közé teszi.¹⁴ BERKOVITS Ilona PETANCIUS egyik korai munkáját látja benne, amely közvetlenül 1476 után, tehát FILIPEC váradi püspökségének elején készült.¹⁵ BALOGH Jolán viszont legutóbbi nagy művében PETANCIUS egész miniatori munkásságát meggyőző érveléssel kétségbe vonja s a Pontificalet ismét a TRAPEZUNTIUS-korvina, KÁLMÁNCSEHI Breviárium csoportjához sorolja, azokhoz a kódexekhez, amelyek DE KASTELLO ITHALICO DE MEDIOLANO működésével kapcsolatosak.¹⁶

Hogy ez a kódex hogyan került el a pusztulást, nem tudjuk. Talán ezt is lemondásakor ajándékozta el FILIPEC. Mindenesetre egy bejegyzés PODMANICZKY István nyitrai püspök 1513-ban történt pappá, illetve püspökké szenteltetéséről és első miséjéről ad hírt, tehát föltételezhetően ekkor az ő tulajdonában volt a könyv.

A Pontificale hitelességéhez nem fér szó. Sajnos nem így áll a helyzet a másik könyvvel, amelyet eddig FILIPEC tulajdonának tekintettek. Hogy az olmtüzi káptalani levéltár birtokában levő Leon Battista ALBERTI *De re aedificatoria* korvina egykor FILIPEC püspök tulajdonában lett volna, az egyike a Corvináról szóló szakirodalomban évtizedeken át egyik kézből a másikba öröklődő tévedéseknek, s először CSONTOSI Jánosnál bukkan föl. CSONTOSI János *Újabb adatok Attanatestől festett Corvin-codexek-ről* című tanulmányában, amely az *Archaeologiai Értesítő* 1909-i évfolyamában jelent meg, ismertette meg először a magyar szakirodalommal az olmtüzi korvinát; a leírásban azt mondja, hogy „a codex egykori tulajdonosa valamikor Filipec János váradi püspök volt, amint ezt a kéziratban levő sajátkezű bejegyzése tanúsítja”. FÖGEL József korvina-jegyzékében¹⁷ ez a megállapítás már úgy alakul, hogy „Egy XVI. sz. bejegyzés szerint a kézirat FILIPECZ PRUISZ János váradi püspöké volt.” HOFFMANN Edit egyszerűen csak CSONTOSI említett cikkére hivatkozik.¹⁸

A valóságban sem sajátkezű aláírás vagy bejegyzés, sem más olyan XVI. századi vagy későbbi jegyzet, amely FILIPEC nevét említené, nincs a kódexben. Mindössze egy XVII. vagy XVIII. századi bejegyzés az első lap alján: Ex Biblioth[eca] Cathed[ralis] Ecel[esi]ae Olom[ucensis]. Úgy látszik, CSONTOSI — FILIPEC olmtüzi püspökségének ismeretében — ezt a bejegyzést FILIPEC sajátkezű írásának vette. A nála máskor is nemegyszer előforduló elsietett következtetés, ületes megállapítás és ebben az esetben a félreérthető fogalmazás is, alapjává lett a későbbi tévedéseknek. CSONTOSI nem mondja

¹³ FRANKÓI Vilmos: *Két magyarországi Pontificale a XV. századból*. Magy. Könyvszle. 1879. 84—87. l. (Akkor tévesen még SANKFALVI Antal pozsonyi préposténak tartotta, de utóbb ő maga állapította meg az igazi tulajdonost.) — Ua.: *PRUISZ János váradi püspök Pontificaleja*. Magy. Könyvszle. 1884. 1—4. l. — *Magyarország műemléki topográfiaja. I. Esztergom műemlékei*. Összeáll. GENTHON István. Budapest. 1938. (Benne: BERKOVITS Ilona: *Főszékesegyházi Könyvtár*. 298—306. l.)

¹⁴ HOFFMANN E. i. m. 123. l.

¹⁵ BERKOVITS i. m. 298. l. és Ua.: *A magyarországi corvinák*. Budapest. 1962. 90. l.

¹⁶ BALOGH J. i. m. 538—539. l.

¹⁷ *A Corvina könyvtár katalógusa*. (Bibliotheca Corvina. Budapest. 1927.) 118. sz.

¹⁸ HOFFMANN E. i. m. 124. és 203. l.

ugyan, hogy FILIPEC sajátkezű *névalírása* olvasható a könyvben, hanem „sajátkezű bejegyzést” mond, a rá hivatkozó vagy rá támaszkodó későbbi közlésben ez kifejezetten FILIPEC tulajdonáról szóló bejegyzéssé alakult.

Nem is igen lehet elképzelni azt, hogy a Leon Battista Alberti korvina valaha *Filipec* tulajdonába került volna. A kódexben ugyanis Mátyás címereit a lapszéli keretben eltüntették. A díszként alkalmazott rész címereket (kettős kereszt, Morvaország, Bécs stb. címere) sima felülettel festették át, a possessor-címert pedig kivakarták s a korona alatt MÁTYÁS címere helyére a SZAPOLYAI család ágaskodó farkasa került. CSONTOSI ebből arra következtetett, hogy FILIPEC után a harmadik tulajdonos SZAPOLYAI JÁNOS király volt. De ekkor meg hogyan került vissza megint Olmützbe? Hiszen CSONTOSI FILIPECRŐL szóló föltételezésének éppen az olmützi bejegyzés az alapja. A valóságban tehát az olmützi korvina sorsáról semmi mást nem tudunk, mint azt, hogy valamikor SZAPOLYAI JÁNOS vagy esetleg JÁNOS ZSIGMOND tulajdonába került és azután később, ismeretlen időben az olmützi káptalané lett.

Az olmützi korvina tehát még átmenetileg sem volt FILIPEC püspök birtokában. Viszont FILIPECnek egy kétségtelenül hiteles könyvét őrzi a drezdai Sächsische Landesbibliothek ősnymtatványgyűjteménye.¹⁹ A hatalmas méretű, nagy-folio alakú kötetben két nyomtatvány van kolligálva. Az egyik AVICENNA két orvostudományi munkáját tartalmazza, a *Canon* öt könyvét és a *De viribus cordis*-t. Az előbbit GERARDUS CREMONENSIS, az utóbbit ARNOLDUS DE VILLA NOVA fordította latinra. Velencében jelent meg 1483-ban Pierre MAUFER, Nicolaus DE CONTUGO és társaik nyomdájában (GW 3119, az I. könyv a GW-ben jelzett variáns). A kolligátum másik darabja szintén AVICENNÁNAK egy másik orvostudományi munkája, a *Cantica de medicina*, AVERROES kommentárjaival. Ez is Velencében jelent meg, a következő évben, 1484-ben, nyomdása ANDREAS DE SOZIIIS. (GW 3129.)

A hibátlan állapotban fennmaradt ősnymtatványok gondosan vannak rubrikálva, az egyes fejezetek első lapján gótikus, virágdíszes lapszéldíszek és finoman kidolgozott iniciálék. Kötése is még teljesen gótikus stílusú. A gazdag vaknyomással díszített két csatos, barna bőrkötés vereteinek legnagyobb része is megvan, a csatok veretein A D betűk. Kézírásos bejegyzés a szövegek mellett alig van, de ami van, az is öt különböző kéztől. Az egyik XVI. századi bejegyző német anyanyelvű volt, mert azt írta be, hogy „bedula est arbor quaedam ein birken baum”.

Hogy a kötet tulajdonosa FILIPEC volt, az a hátsó tábla belső oldalán olvasható bejegyzésből derül ki:

Forma. fa populi, feruor iuuenilis, opesq[ue]
 Surripuere tibi, noscere quid sit homo.
 Post hominem vermis, post verme[m] fetor et horror,
 Sic in non hominem vertitur omnis homo.
 Dum hec filii legeris, memem[n]to te cito morituru[m]. Recole eciam
 districti iudicis sententiam: A qua nemini licen[tia] appellandi[ur]
 pondera seuissi[m]orum hostiu[m] funesta accusato[rum]: Insup[er]
 et[er] naru[m] penaru[m] acerbitatem.

I[ohannes] e[piscopus] waradiens[is]

A to gest prawa prawda.

Az elmúlás gondolatának szembeállítását a világ vonzásával, az emberi test fejlődésének naturalistán rémes vázolója és a kikerülhetetlen, szigorú, örök ítélet várása,

¹⁹ Jelzete: Ink. 3122 (1°) és Ink 3320 (1°). — DECKERT, Helmut: *Katalog der Inkunabeln der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden*. Ein Bestandverzeichnis nach den Kriegsverlusten des Jahres 1945. Leipzig. 1957. 48–49. l. 76. és 80. szám.

— a humanista udvari élet pompájából kolostori cellába vonuló FILIPEC vallomása önmagáról, mikor anyanyelvén fűzi hozzá, hogy „Ez valóban igaz.”

Az AVICENNA kötetet FILIPEC valószínűleg lemondása után is egy ideig magánál tartotta, erre lehet következtetni a könyv további sorsából. Az első tábla belsején egy tintával átmázolt és ezért csak bizonytalanul és hiányosan olvasható bejegyzés szerint: „Iste liber est andree [?] peters [?] wratislaviensis [?] et est comp[ar]atus VI. flor. Hung. feria qu[in]ta post sancti [!] valentini martiris 1498 et donatus per eund[em] dominu[m] . . . suo . . . parte[m] visitans . . .” A bejegyzés alatt későbbi, címeres exlibris C. C. E. H. Z. W. O. betűkkel [= Carl Christian Erdmann Herzog von Württemberg-Öls]. Ebből az ölsi, alsósziléziai, nagyon régi kastélykönyvtárból — amelynek legrégebbi részei XVI. századi boroszlói kolostori és más egyházi könyvtárakból származtak — szerezte meg 1884-ben több mint száz egyéb kötetrel együtt az AVICENNA ősnymotatványt a drezdai Sächsische Landesbibliothek.²⁰ A kötet sorsát tehát ezen az alapon úgy rekonstruálhatjuk, hogy a két ősnymotatványt FILIPEC püspök szerezte meg és köttette egybe. A kötés 1485 előtt nem készülhetett, mert a kolligátum második tagja a kolofon szerint 1484. szeptember 25-én készült el Velencében. Lemondása után FILIPEC magával vitte Boroszlóba s onnan való távozása után, 1498-ban egy közelebről nem ismert főpap vásárolta meg és azután továbbajándékozta valamilyen Boroszló körüli egyházi intézménynek. Innen jutott az ölsi könyvtárba s végül a drezdai Landesbibliothekba.

Volt-e még az ölsi könyvtárban és került-e onnan Drezdába más FILIPEC-ősnymotatvány, nem tudjuk. A drezdai Landesbibliothek ősnymotatványgyűjteménye a második világháborúban súlyos veszteségeket szenvedett. A ma meglevő állományról kiadott katalógus több olyan darabot nem ismer, amely FILIPEC birtokából származnék.

Van azonban még egy érdekes adalék, amit GÁNÓCZY Antal jegyzett föl a XVIII. században. GÁNÓCZY azt írja, hogy FILIPEC magyar-hradisi szerzetesként korális könyvek — tehát a szerzetesi zsolozsmához szükséges s általában nagy méretű, díszes kódexek, — készítésével foglalkozott s az ottani konvent birtokában fönn is maradtak ilyen, nagy munkával készült könyvek, amelyeket a hagyomány szerint FILIPEC saját kezével írt.²¹ A hagyomány ilyen formában elég valószínűtlenül hangzik. Hatvanéves korán túl fogott volna hozzá a szerzetessé lett diplomata-főpap a nagy gyakorlatot kívánó kódexek írásához, festéséhez? Sokkal valószínűbb, hogy FILIPEC saját díszes szerkönyveiből adományozott a kolostornak, nem pedig ő maga másolta ezeket. Talán a helyszínen végzett kutatás egyszer majd ki tud deríteni valamit erről a kérdésről.

Jelenleg FILIPEC püspököknek mindenesetre csak két könyvét ismerjük tehát, egy szerkönyvet, a Pontificale-t és egy könyvtári darabot, a két ősnymotatványból egybe kötött könyvet, amely AVICENNA orvosi munkáit tartalmazza. Bármilyen kevés is ez a két könyv, mégis eléggé fényt vet FILIPEC könyvkultúrájára. A Budán, a királyi könyvfestőműhelyben készült Pontificale igazolja RANSANUSnak azt az állítását, hogy rendkívül díszes szerkönyveket készítettett, az AVICENNA-kötet pedig arra mutat, hogy könyvtárában világi tudományos munkák is voltak és hogy sokat áldozott könyveinek szép külsejére, ha a nyomtatott könyv is gazdag illuminálást és pompásan díszített kötést kapott.

CSAPODI CSABA

²⁰ DECKERT i. m. 80. l.

²¹ GÁNÓCZY i. m. 449. l.

Makula nélkül való tükör. Ez az „igen szép makula nélkül való tükör . . . nem más; hanem Kristus Urunk és az ő Szent Szüléinek életéről való könyv, melyet Tót, vagy is Cseh nyelvből magyarra fordítván: Előljáróim engedelmeiből hálá-adásul és igaz, atyafiságos szeretetnek jeléül kegyelmednek kezéhez nyújtok illendő alázatossággal”. UJFALUSI Judit, a klarissza-rend nagyszombati konventjének tagja, később főnöknője írta ezt a barokk stílusú mondatot könyve előszavában. „Atyafiságos” szeretete jeléül művét néjének, BERÉNYI Györgyné UJFALUSI Klárának ajánlja.

A könyv címlapján a következő szöveg olvasható: „MAKULA NÉLKÜL VALÓ TÜKÖR. Melly az üdvözítő Jesus Kristusnak, és szent Szüléinek életét, úgy keserves kinszenvedését, és halálát adgya elé. Melly Superiorok Engedelmeiből Szűz Szent Klára Szerzetében lévő Ujfalusi Judith által Cseh nyelvből Magyar nyelvre fordítottatott és a' Tekintetes és Nagyságos ujfalusi Ujfalusi Klára asszonynak, Tekintetes és Nagyságos Karancs Berényi György Uram ő Nagysága kedves Házás-társának költségén kibocsátatott. Nagy-Szombathban, A' Jesus Társasága Académiája bötüivel, 1712. Esztendőben.”

Mivel fordításról van szó, első kérdésünk természetesen az eredeti mű címére és szerzőjére vonatkozik. A fordítás és előszava erről semmit sem árul el. Csak az eredeti munka nyelvére utal. Az a körülmény, hogy UJFALUSI látszólag pontatlanul „tót, vagy is cseh” nyelvet említ az előszóban, nem az ő hibája, hiszen „ . . . a »szlovák sokáig . . . az a bohemizált nyugati szlovák nyelvjárás, amely a barokk, majd a felvilágosodás korában a trnavský jazyk¹ filológiai alapját jelentette”.² Ezen az alapon épített tovább BAJZA József Ignác (1755—1836) pozsonyi kanonok, majd az árvai születésű BERNOLÁK Antal (1762—1813) érsekújvári plébános, a szlovák irodalmi nyelv megalkotója.³

Mivel a fordítás címe alapján semmilyen támpontot sem találtam a HORÁK—TOBOLKA-féle cseh és szlovák bibliográfiában, a könyv főtárgya és alcíme alapján kezdem nyomonkövetni. Az Országos Széchényi Könyvtárban akadtam így rá a — *Jesus, Marija i Josip* című horvát nyelvű, a múlt század 90-es éveiben Zágrábban megjelent könyvre. Meglepődve tapasztaltam, hogy vannak fejezetcímei és a szövegben egész sorai, amelyek szó szerint egyeznek UJFALUSI szövegével. Az előszóból kitűnt, hogy ez a horvát könyv is fordítás, mégpedig COCHEM Martin német kapucinusnak *Das grosse Leben Christi* című könyvéből. Ezután már nem volt nehéz megtalálnom a HORÁK—TOBOLKA-féle bibliográfiában⁴ ennek az eredetileg németül írt műnek cseh fordítását, amely *Veliký Život Pána a Spasytelé Nassého Krysta Gežisse A geho neyswétégssy . . . Matky Marye Panny . . .* címmel jelent meg Prágában 1698-ban, a jezsuiták Károly Ferdinándról elnevezett kollégiumának nyomdájában STARČEK János Ferenc munkájával. Fordítója a Nymburkba való EDELBERT kapucinus szerzetes. További kiadásai 1717-ben, 1729-ben, 1746-ban és 1759-ben láttak napvilágot. UJFALUSI Judit fordítása szempontjából az I. kiadás jön számításba. Az idézett bibliográfia adatai alapján sikerült ennek egyik, a bécsi Österreichische Nationalbibliothekban őrzött példányát a magyar fordítással egybevetnem. Mind a fejezetek címei, mind pedig az egyes fejezeteken belüli mondanivaló sokhelyütt szó szerinti egyezést mutat.

Sokhelyütt — nincs ugyanis szó egyszerű fordításról, hanem átdolgozásról. A cseh

¹ Nagyszombati nyelvjárás.

² ANGYAL Endre: *Cseh—magyar, szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok a barokk korban*. Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok köréből (Budapest 1965. 98. l.).

³ BERNOLÁK ez irányú főműve az 1787-ben megjelent *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum*.

⁴ HORÁK—TOBOLKA: „*Knihopis českých a slovenských tisku*” II. része 5. alrészének 21. oldala.

könyv 1137 oldalából és 177 fejezetéből a magyar könyvben 536 oldal és 129 „rész” lesz. Még hozzá kisebb formátumban. A rövidítésen kívül stílusbeli átdolgozás nyomai is észlelhetők. Az egyes fejezetek végén szereplő alkalmi vagy ünnepi imáknál elhagyja a megszólításból a jelzők halmozását. Latinos, németes szavakat magyarokkal helyettesít.⁵ A könyvet bezáró jelszó is önálló a magyarban. A csehben ez olvasható: „Ad Majorem Dei Gloriam et Ssanctorum Oomnium Honorem.”⁶ UJFALUSI magyar zárszava sokkal személyesebb hangvételű: „Mindenek legyenek az Isten Szent Nevének legnagyobb dicsőségére és az ő Szent Annjának tisztességére, és a' minket igazán szerető Jézusunk Szent Szíve tegyen eleget minden fogyatkozásainkért”.

UJFALUSI fordítása egyébként nem ismeretlen a magyar bibliográfiában. Hozza SZINNYEI, és idézi e könyv említését 1781-től kezdve a saját koráig.⁷ Magam WESZPRÉMI István *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia* című művének IV. kötetében akadtam rá fordítás közben.⁸ Ám sem ők, sem TAKÁCS Ince közvetlenül idevonatkozó értekezése⁹ nem közlik, ki írta és milyen címmel az eredetit és annak cseh fordítását.

A fordítás után lássuk közelebről az eredeti művet és szerzőjét. Szolgáljon e téren vezérfonalul az az előadás, amit a mainzi Gutenberg-Egyetemen tartott 1962. július 23-án Leutfrid SIGNER *Martin von Cochem, eine grosse Gestalt des rheinischen Barock, seine literarhistorische Stellung und Bedeutung* címmel.¹⁰ Eredeti neve LINIUS Márton volt. 1634. december 13-án született a Mosel balpartján fekvő Koblenztől 51 km-re levő Kochem mezővároskában. 26 éves korában szentelik pappá a kapucinus rendben. Eleinte bölcséletet tanít, majd lelkipásztor. Mint ilyen INGELHEIM Anzelm Ferenc mainzi érsek missziós szónoka és vizitátora. 1689 és 1696 között XIV. Lajos francia király pusztító hadjárata elől kelet felé menekülve rendje ausztriai, valamint csehországi kolostoraiban tartózkodik. Aztán nyilván visszatért a Rajna-vidékre, mert 1698 és 1700 között a trieri érsek szolgálatában működik mint hitszónok és vizitátor. Az írással már mint bölelet-tanár kezdett foglalkozni. *Kinderbüchlein* című gyermekkátéjának olyan sikere volt, hogy kiadója, a kölni FRIESSEN arra buzdította, szentelje magát teljesen az írásnak. A kiadó jó emberismerő lehetett. COCHEM még ausztriai és csehországi „számkivetése” közben is állandóan írt, úgyhogy 1706-ban már 60 műve volt forgalomban. Amikor pedig a Bruchsal melletti Waghäuselben (Baden, karlsruhei járás) 1712. szeptember 10-én lehúnyta szemét, így parentálták el: „Tot librorum scriptor, quot annorum in religione viator!” Imakönyveken és latin meg német misemagyarázatokon kívül átdolgozta a Mainzi Kantuálét (1681) írt anekdóta-, példa- és legendagyűjteményt. Utóbbiak olyan népszerűek voltak, hogy némelyikéből még életében 30 000 példány kelt el! A *Das grosse Leben Christi* című könyvét, amelyből a szóbanforgó cseh fordítás készült, 1677-ben írta Ezt a művét eredetiben és fordításaiban háromszázszor adták ki, illetve nyomták újra (Ebben a számban valószínűleg nincsenek benne a magyar átdolgozás, ill. fordítás kiadásai, hiszen a COCHEM-bibliográfia összeállítói az eltérő cím és a szerző nevének mellőzés miatt nyilván nem is sejtik, hogy ez a műve is megvan magyar fordításban.) A magya

⁵ Pl. „négaky slawny Legat” = „néminemű követ”; „hauffy angelu” = „sok sereg angyal”.

⁶ Isten nagyobb dicsőségére és minden szentek tiszteletére.

⁷ SZINNYEI: *Magyar írók élete és munkái*, XIV. k. 626. oldal.

⁸ 305. oldal 3. bekezdés.

⁹ *Magyar ferences aszketikus élet és aszketikus kiadványok különös tekintettel a XVII. és XVIII. századra*. Budapest 1942, 67. l.

¹⁰ Könyvalakban mint a mainzi Institut für europäische Geschichte 35. száma, Wiesbaden, 1963.

fordítás 1712 és 1904 között 10 kiadást, illetve újranyomást ért meg! Reá is alkalmazható tehát SINGER megállapítása: „Bizonyára nem túlozunk, ha Martin von Cochemet Németország legolvasottabb vallásos írójának nevezzük . . . és hatását a népi vallásosságra és a népeletre rendkívül mélynek és erősnek tartjuk.”¹¹

Népszerűségének közvetett bizonyítéka, hogy egyik felvilágosodás korabeli kritikusa, Anton von BUCHER (1746—1817), COCHEM írásait támadó könyvét 1784-ben (72 évvel COCHEM halála után!) alattomosan COCHEM neve alatt jelentette meg Münchenben, mert csak így számíthatott elterjedésre a nép széles rétegeiben.

Ekkora népszerűség úgy látszik kellemetlen vagy gyanús lehetett METTERNICHÉK szemében. 1826. augusztus 9-én betiltották az akkori Ausztria területén COCHEMnak valamennyi 1790. előtt megjelent művét. UJFALUSI magyar átdolgozása bizonyára azért került el az elkobzás sorsát, mert nem tüntette fel az eredeti könyv szerzőjének a nevét. Ám valami úton-módon mégis csak hatással lehetett ez a fejlemény a mű további magyar kiadására, mert a VI. kiadás, amely 1806-ban Budán lát napvilágot „A' Királyi Magyar Universitás' Typográphiájának Betűivel, és Költségével”, már a tudós FEJÉR György (1766—1851) átdolgozásában jelenik meg.¹² Az átdolgozás után UJFALUSI könyve 518 oldal helyett 656 oldal terjedelmű, méghozzá nagyobb alakban. Szerkezetileg az történt, hogy az átdolgozó összevonta a 129 (illetve a II. kiadásától fogva 128) részt 117-be. Viszont hozzáadott 67 „szakaszt” 129 oldal terjedelemben. Ennek a toldásnak a címe: *Üdvözítőnk Jézus Krisztus élete . . . , amint azokat a' négy Evangyelisták előnkbe adgyák.* Sőt, még második toldalékot is fűzött hozzá: az *Apostolok Cselekedeteit* 28 részben mintegy 50 oldalon. Az előbbi toldalék ún. evangéliumharmónia, az utóbbi az ugyanilyen című és tárgyú újszövetségi könyv szövege. Érthető, hogy az átdolgozó neve sem szerepel a könyv címlapján. Hiszen az V. kiadástól (1792. Buda és Nagyszombat) UJFALUSI Judit neve sem olvasható rajta. Ez később se változik, beleértve az 1903-i és 1904-i kiadásokat, amelyeket Rózsa Kálmán és neje Budapest, Szentkirályi utca 30. sz. alatti könyvnyomdájában nyomtak.

A tartalomjegyzékek összehasonlításából kitűnik, hogy a megelőző kiadásokhoz képest a VI. kiadásból vagy olyan szövegrészeket hagytak ki, amelyeknek a tartalma apokrif könyvekre támaszkodott (pl. a XL. rész, az LI. rész), vagy olyanokat, amelyekben COCHEM írói fantáziája látszott túl „erősnek” (pl. a CXVIII, CXXII. részek).

COCHEM életművét a felvilágosodás elvetette, a romanticizmus viszont újra felfedezte és megbecsülte. W. SCHERER 1883-ban megjelent *Geschichte der deutschen Literatur* c. könyvébe felveszi COCHEMET. Művei személyes ismeretében állítja, hogy KLOPSTOCKnál is kiválóbb író. Ma, amikor megvan a kellő történelmi távlatunk, kezdjük jobban megérteni, hogy „a barokk lélek titka az egyidejűleg jelentkező világosságban és homályban rejlik”.¹³ Ez a felismerés COCHEM művének értékelésében is utat tör magának.

Magyar művelődéstörténeti szempontból az sem érdektelen, hogyan juthatott hozzá UJFALUSI Judit COCHEM könyvének cseh fordításához. Kolostorának, a nagyszombati Klára-szűzek zárdájának a története a XIII. század első felébe nyúlik vissza. Fordulatai jól tükrözik a város történetének eseményeit: az 1335-ös nagy tűzvészben elhamvad. 1432-ben a városra törő husziták elől Pozsonyba menekülnek. 1556-ban viszont ők a befogadói a Sárospatakról elűzött klarisszáknak és begináknak. 1619-ben Bethlen hadai elől menekülnek Bécsújhelyre. Majd 1644-ben I. RÁKÓCZY György csapatai elől Kis-

¹¹ A 10 alatt idézett mű 22—23. l.

¹² Lásd SZINNYEI i. m. 626. l.

¹³ VEIT-LENHART: *Kirche und Volksfrömmigkeit im Zeitalter des Barock*. Freiburg i. Br. 1956. 263. l.

martonba. Odisszeájuknak nem akar vége szakadni: 1683-ban ismét úton találjuk őket, ezúttal THÖKÖLY támadása elől menekülnek.¹⁴

Az Országos Levéltárban levő naplójuk¹⁵ így számol be erről: „már közel lévén az ellenséghez készletlenül a Convent sietséggel Morvába szaladni, és ott Kreszli Maximilian nevű tanácsbéli Úr fáradozása és szószólása által Berény Városába befogadtatott . . .” Ez a Berény nyilván Brno (Brünn), Morvaország fővárosa volt, mert a napló a továbbiakban felsorolja azokat az egyházi és világi előkelőségeket, valamint egyéb lakosokat, akik ott-tartózkodásuk idején lakóhellyel, pénzzel vagy természetbeni adományokkal támogatták őket. Az előbbieik között számos olyan szerepel, aki csak a morva fővárosban lakhatott. A természetbeni adományok között nagy fali képek is voltak. Könyveket ugyan a diárium nem említ. De feltehetjük, hogy amikor visszajöhettek Nagyszombatba, nem szakadtak meg végleg morvaországi kapcsolataik. Ezek révén kerülhetett könyvtárunkba a cseh COCHEM-fordítás, s így akadt ott rá nemsokára a magyar fordító . . . Mivel az Orsz. Levéltárban őrzött „Actaik” között sajnos, a könyvjegyzékük nem szerepel, ezt a feltevést okiratszerűen nem lehet bizonyítani.

Honnan tudott azonban UJFALUSI Judit csehül vagy szlovákul, hogy a cseh könyvet megértse? Az említett napló tanúsága szerint UJFALUSI Judit Magdolna 1692. szeptember 21-én tizenhat éves korában tette le a rendi fogadalmat. Ezek szerint 1676-ban született. Amikor tehát a fordítást végezte 36 éves volt. Az UJFALUSI családot a közismert genealógusok (NAGY Iván, KEMPELEN Béla) a honfoglalás kori DIVÉK-nemzetségtől származtatják. Az az ág, amelyből Juditunk származott, a „divékújfalusi” előnevet viselte. Ha Judit gyermekkorát az északnyitramegyei Divékújfalun töltötte, a falu szlovák lakosságából kikerülő szolgálóktól könnyen ráragadhatott a szlovák szó. Tudását később Nagyszombatban jól kiegészíthette, hiszen itt az ún. nagyszombati szlovák nyelven „jól megértették egymást nemcsak a cseh és szlovák származású diákok és tanárok, hanem az itt élő és működő magyarok is”.¹⁶ A PÁZMÁNY Péter alapította egyetem nyomdájából nem egy szlovák nyelvű könyv került ki. Sőt, „a XVII. század közepéig nagyon elterjedtek nyugat-szlovák területen a morva katolikus szerzők cseh nyelven írott vallásos iratai, teológiai vagy ájtatossági munkái. Ha Pozsonynak, Nagyszombatnak és környékének akkori két-, sőt háromnyelvű állapotát figyelembe vesszük, nem utasíthatjuk el azt a lehetőséget, hogy ilyen kiadványok csehül, illetve szlovákul értő magyaroknak . . . is kezébe jutottak”.¹⁷ Így UJFALUSI Judit fordítása megkésett irodalmi gyümölcse ennek a kölcsönös német—cseh (szlovák)—magyar kapcsolatnak.

Újabb szerény adalék ez annak a szerepnek a feltárásához, amit Nagyszombat a magyar—cseh—szlovák kapcsolatok történetében játszott, s amire ANGYAL Endre idézett tanulmánya utal, midőn JENEI Ferencet idézve itt keresi a magyar barokk egyik fontos kiindulópontját, vagy KÁFER Istvánt szólaltatja meg, aki „Nagyszombatot mint a magyar és szlovák irodalmi barokk közös forrását jellemezte”.¹⁸

VIDA TIVADAR

¹⁴ KARÁCSONYI János: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig.* II. k. 460. skk. l.

¹⁵ *Diarium Monialium Tyrnaviensium res gestas ab anno 1618. continens.* fasc. 4. No 1.

¹⁶ ANGYAL Endre: i. h. 98. l.

¹⁷ Uo. ANGYAL E. idézi GOGOLÁK Lajos *Beiträge zur Geschichte des slowakischen Volkes* c. művének megállapítását. (München, Oldenburg-Verlag, 1963.)

¹⁸ Uo. Utalás az 1956. V-i sárospataki barokk-vita anyagára, I. *Irodalomtört. Közl.* 1957. 59. l., illetve KÁFER I.: *K dejinám slovenskej predberňolákovskej literatúry a jazyka c. tanulmányára.* (Philologica, Bratislava. 55—65. l.)

Kossuth illegális emigrációs folyóirata: a „Negyvenkilenc”. Ismeretes, hogy a könyvtárak hírlap-, ill. folyóirattárai mellett a levéltárakat is a régi időszi sajtótermékek lelőhelyének tekinthetjük. Jó példa erre KOSSUTH Lajos *Negyvenkilenc* című politikai folyóirata, melynek eddig mindössze egyetlen számát ismertük.¹

Az Országos Levéltár „Gyűjtemények R. 90” állományában az I. 4772, 4788, 4816 és 4837 sz. palliumokban található ennek az 1866 novemberében megindult és 1867 márciusáig fennállt lapnak valamennyi — összesen öt (s ezek közül a 4—5. összevont) — számát.²

A lap mérete: 37 × 27 cm, három hasábra tördelt, nyomdatechnikája fejlett, korszerű, azonban a szépen szedett, jó nyomdáról és jó nyomdásról tanúskodó tükröt ritkán töri meg egy-egy kurziválás, kiemelés s ezért némileg egyhangú benyomást kelt, kevéssé hat mozgósítón. A lapszámozás az első számtól az utolsóig folyamatos és 36-ig terjed (az utolsó számhoz fűzött melléklet külön paginázt kapott). A lap impressuma — tekintettel a speciális, elsősorban konspiratív szempontokra — hiányos, illetve fiktív. Sem a szerkesztő, sem a kiadó nincs megnevezve, a megjelenés helyéül a „Debreczen, a lap nyomdájában” megjelölés szerepel.

A lap címe felett, stilizált koszorúba foglalva „1849. ápril 14” szöveg látható, felette a nemzeti színeket heraldikai vonalazással kifejezésre juttató szalag középső mezéjében „Resurgam” jelszó. A lapcím alatt alcím: „Politikai Folyóirat” és minden egyes számban megismétlődő PERŐFI-idézet („De mit tūr a szolgaságnak népe? Mért nem kél fel, hogy láncát letépje? Arra vár, hogy isten kegyelméből Azt a rozsdá rágja le kezéről?”) és KOSSUTH-idézet („Az erős akarat nem ismer akadályt”).

A rövidéletű lap egyértelműen a kiegyezés megghiúsítását kívánja előmozdítani. Bár — alcíme szerint — időszi sajtótermék, mégis teljesen magánviseli a politikai röpirat műfajának minden alaki és tartalmi kellékét; vitáit, mely éles hangon és gúnyosan támad s az ellenfelek személyét sem kíméli, és kizárólag egyetlen témával foglalkozik — egyébbel csak annyiban, amennyiben azzal összefügg.

Az első szám vezércikke világos programot ad. Alaptétele: „Magyarország semmi más nemzetnek vagy országnak alá nem rendelt szabad és egész kormányzatára nézve független ország, mely saját állami léttel és alkotmánnyal bír”, enélkül „függeteg tartománnyá vagy éppen municipiummá” süllyedne. Minthogy a Habsburgok a saját állami létet jószántukból meg nem adják, minden önámítás hiábavaló: „egy újabb 49, hasonló hősiességgel, mint a múlt, de kitartóbb önbizalommal, az egyedüli út Magyarország nemzeti és állami létét megmenteni”. Az ezt követő cikkek („Lapunk korszerűsége”, „A közös ügyek hálója”) gyilkos szatírával átszőtt történelmi és közjogi érveléssel kívánják eleve hitelét szegni a DEÁKÉK által előkészített kiegyezési műnek. Előremutató és a mai, modern sajtó módszereire emlékeztet a külföldi lapok pozitív megnyilatkozásait közlő sajtószemle. A hazai kiegyezéspárti lapok stilisztikai hibáit, magyartalanságait tűzi tollhegyre *A magyar hírlapírodalom művészi gyönyörűségei* című kis glosszagyűjtemény.

A 2. szám — 1866. decemberi keltezéssel — „az országgyűlésnek nevezett gyűlekezet” tárgyalásait ismerteti, illetve a lehető legélesebben bírálja és támadja. DEÁK Ferentől kezdve SZENTIVÁNYI Károlyon, a házelnökön keresztül EÖTVÖS Józsefиг mindenkitől 1849 szellemét kéri számon és kemény ítéletet mond azokra, akik készek megalkudni s elállni a teljes függetlenség követelésétől.

A 3. szám vezércikke (*Pártunkhoz*) minden előzőnél kérlelhetlenebbül tűzi ki elvbarátai elé: „Jelenben a jelszó az, hogy az alkudozások nemzetgyilkoló politikájának

¹ DEZSÉNYI Béla: *Kossuth Lajos publicisztikai munkássága az emigrációban*. OSzK Évkönyve 1959. Bp. 1961., 351. l.

² KOSSUTH Lajos életrajzírója, VAS Zoltán hívta fel ezekre figyelmemet.

véget kell vetni minden áron. Caeterum censeo: — hogy az 1849 april 14-kei nemzeti határozat által trónfosztott osztrák ház bitor uralmát meg kell semmisíteni.” Az *Egy fejezet a múlt háború történetéhez* című cikk szigorú bírálatot tartalmaz egyes felelős funkciókat viselő magyar politikai emigránsok — elsősorban KOMÁROMY György és gr. CSÁKY Tivadar — politikai működése felett. *Okmányok* cím alatt KOSSUTH Lajosnak a porosz—olasz—osztrák háború küszöbén írt, 1866. június 23-i *Vitéz magyarok!* megszólítású kiáltványát közli.

Az utolsó, 4—5. szám (1867 február—március) vezércikke („*Magyarország sirásói*”) az immár létrejöttek tekinthető kiegyezés végzetes, nemzetgyilkos voltát e lemzi, mind elvi, mind személyi síkon az engesztelhetetlen haragig, olykor izzó gyűlöletig hevített hangon. A 29., 32. és 33. oldalon látható fehér foltok arról tanúskodnak, hogy az olaszországi cenzúra a megváltozott helyzetben már túlzottnak ítélte a több, mint szenvedélyes hangot.

Az utolsó szám a „*Szerkesztői jelentés*”-sel zárul, mely szerint „a változott s megnehezült viszonyok folytán lapunk, ha még folytathatatik, nem havonkint, hanem csak időhöz nem kötött alkalmi kiadásban fog megjelenni”.

Az e számhoz fűzött négyoldalas melléklet egyetlen cikket tartalmaz („*Az osztrák absolutismus legújabb formája*”) s retrospektíven elemzi, „miként történhetett, hogy elhittették a nemzettel, mintha a Habsburg-Lotharingiai ház . . . visszaadhatná nekünk az 1848. évi alkotmánnyal biztosított szabadságunkat és önállóságunkat; mintha tehetné ezt, a nélkül, hogy saját megsemmisülését aláírja”.

Ezzel a félesztendeig sem élő lap végleg eltűnik a külföldi magyar sajtó történetéből. Már megindulásakor is reménytelen helyzetben vette fel a harcot — hiszen BISMARCK akkor már félredobta a magyar légiót, az olasz biztatások is elanyagultak, majd megszűntek. Kossuth ezután harcát új eszközökkel folytatja a *Magyar Ujság* 1867. május 26-i számában megjelent, *Deák* Ferenchez intézett első nyílt levelével.³

TARDY LAJOS

Az első műszaki és ipari szakfolyóiratok Magyarországon. Megvalósult és megghiúsult kezdeményezések. A magyar műszaki folyóiratirodalomszületését 1867-től, a *Magyar Mérnök-egyesület Közlönyének* megjelenésétől szokták számítani. Mivel a *Közlönyt* megelőző kezdeményezések története eddig homályban maradt, a következőkben — elsősorban levéltári adatokra támaszkodva — a reformkorban és az abszolutizmus idején jelentkező törekvések történetére kívánunk fényt deríteni.

Hazánkban 1867 előtt a mai értelemben vett műszaki szakfolyóirat nem jelent meg, de voltak már oly ipari és természettudományi folyóirataink, amelyek rendszeresen publikáltak műszaki közleményeket. Ismeretes, hogy Magyarország ipara feudális és gyarmati függőségünk következtében csak vonatottan bontakozhatott ki. A reformkorban iparunkon belül a kisipar dominált és gyáriparunk zöme a mezőgazdaság által termelt nyersanyagok feldolgozásával foglalkozott. 1841-ben Magyarország (Erdély és a határőrvidék nélkül) 60 millió forint értékű össztermelésén belül 31 millió esett a len, kender, gyapjú és bőrárukra s ehhez jött még a malom-, szesz-, dohány- stb. ipar termelése. Az első két műszaki ismereteket propagáló iparlapunk a *Hétilap* és a *Műipar* híven tükrözi a korabeli iparunk helyzetét és szerkezetét.

A *Hétilap Műtudomány és Egyéb Hasznos Ismeretek Terjesztésére* c. folyóiratot Joó János, az egeri líceum építészeti és rajzolóstan tanára szerkesztette. Joó a *Hétilap*

³ DEZSÉNYI: Uo.

programját 1837. október 28-án Heves megyéhez benyújtott s onnan a Helytartótanács-hoz továbbítandó kérvényében egyebek között így vázolta: „Tárgya leendő mind az, mit kézi mesterség, szorgalom és ipar előmutathat, főleg azonban mi kézműveseknek mesterségük tökéletesítésére hasznos és szükséges lehet. Figyelem leginkább azon új és hasznos találmányokra 's legújabb divatú kézművekre fog fordítatni, mellyeket honunk és a külföld időnként előmutatni fog. A megjelenő rajzok olly értelmesen és tökéletes mérték szerint készíttetnek, hogy azokról a mesteremberek a tárgyalat műveket tökéletesen elkészíthessék.”¹ A *Hétilap* 1838-ban fél éven át jelent meg, de mivel csak kevés mesterember támogatta előfizetésével, jó a Helytartótanács-hoz fordult, kérve, hogy az rendelje el, hogy lapjára a céhek kötelezően előfizessenek. Kérését elutasítják s vállalkozása végleg megszűnik.²

Másik reformkori iparlapunk, a *Műipar* is csak félévig jelent meg. Ezt 1841-ben a Magyar Gazdasági Egyesület ismeretterjesztő és műtani szakosztályainak irányítása alatt Török János és Kacsovics Lajos szerkesztették. A *Műipar* — amint programjából is kiténik — a mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparágakat támogatta: „Gyorsan és pontosan fogja ezen lap a közönséget mind azon felfedezésekről és tapasztalatokról értesíteni, mellyeket a gazdasági technológiában és mechanikában sikerült elérni, vagy megpróbáltak a honi és külföldi vállalatok, cukorgyárok, sör- és pálinkafőzések stb.”³

A reformkorban néhány ismeretterjesztő folyóiratban is jelentek meg műszaki szakcikkek, így a *Kémlőben* (1836—1837) és az *Ismertetőben* (1836—1841). Ez utóbbiban Novák Dániel széles skálájú szakismertetései (*Technikai tapasztalások*) érdemelnek figyelmet. Rendszeresen foglalkozott műszaki kérdésekkel az Iparegyesület „encyclopaedicus” tartalmú folyóirata, a *Hétilap* (1845—1848). Ebben kerülnek először előtérbe a kohászat és gépjáratás problémái. Bár több hazai szerzőt megszólaltat, sőt maga Kossuth is nyilatkozik műszaki kérdésekben (ismertetése DE POORTER új találmányú egytetemes szövőszékének, 1845. 17. szám), technikai szakcikkeinek zöme külföldi lapokból, így elsősorban a *Polytechnisches Zentralblatt*-ből való.

A szabadságharcot megelőző években több oly folyóirat megjelentetésére kértek engedélyt, amely előzetes programja szerint műszaki kérdésekkel is kívánt foglalkozni. Ilyen lett volna a *Magyar Isis*, amelyet a Természettudományi Társulat 1848-tól kívánt megjelentetni.⁴ SILLYE Gábor, korábban a *Hírnök*, később pedig a *Gazdasági Lapok* segéd-szerkesztője 1846-ban Debrecenben *Alföld* című népszerűlést, műipart és mezőgazdaságot tárgyalandó folyóirat közzétételére kért engedélyt.⁵ 1847-ben GRÜN János szegedi nyomdász egy műiparral és kereskedelemmel foglalkozó hetilap kiadhatását kérte engedélyezni.⁶ Bár a Helytartótanács ezekben az években az ismeretterjesztő és iparlapok megjelenését nem korlátozta, a kezdeményezések kibontakozása rendszerint az előfizetők hiánya következtében bukott el; így az előbb említett szaklapok megjelenéséről sincs tudomásunk.

1848 nyarán a történelmi Magyarország határain belül szinte egy időben (június—szeptember) két műszaki kérdéseket is népszerűsítő folyóirat jelent meg. Kolozsvárott BERDE Áron tanár szerkesztésében az *Ipar és Természetbarát* jelent meg, Szokolcán pedig

¹ Országos Levéltár (O. L.) Helytartótanács (Ht.) Departmentum (Dep.) gremiale (grem.) 1838 — 9 — 5 és 18.

² O. L. Ht. Dep. grem. 1839 — 9 — 8.

³ O. L. Ht. Dep. grem. 1840 — 9 — 48.

⁴ O. L. Ht. Act. revisionis (rev.) librorum (lib.) 1847 — 11 — 97.

⁵ O. L. Ht. Act. rev. lib. 1846 — 11 — 110a

⁶ O. L. Ht. Act. rev. lib. 1847 — 11 — 95.

LICHARD Dániel evangélikus lelkész a *Noviny pre Hospodarstvo, Remeslo a Domáci Život* című hetilapot adta ki. Ez utóbbinak programját LICHARD SZEMERE Bertalanhoz írt beadványában így foglalta össze: „mellőzvéen minden politikai vitatásokat a fennevezett hetilap egyedül a gazdaszat és műipar fejlődésének irányában működik”.⁷ BERDE a szabadságharc bukása után új vállalkozásba kezd, *Hetilapja* — amely műszaki ismereteket is népszerűsített — 1854-ben szűnt meg.

Az 1850-es években a vasútépítés s ennek révén a fém- és gépipar fokozott lendületet vesz. A műszaki értelmiség száma gyarapodik, de ezek szakmai fejlődésüket az elnyomatás politikájának megfelelően a Bécsben megjelenő szaklapok voltak hivatva előmozdítani s mérnökeink publikálási vágyát is ezek elégíthették ki. Az 1849-től megjelent *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur-Vereines* KRUSPÉR István és YBL Miklós tanulmányainak adott helyet. Az osztrák kormányhivatalok a *Dingler's Polytechnisches Journalt* és a *Förster's Bauzeitungot* ajánlják előfizetésre.

Az októberi diploma kiadását (1860) követő valamivel enyhébb politikai légkör, nemkülönben a magyar műszaki nyelv használatának és fejlesztésének igénye egy magyar nyelvű szaklap megjelentetését sürgette. 1862-ben egy műszakilag képzett volt honvéde-alezredes, MAIGRÁBER Ágoston *Világegyetem* címen műszaki folyóiratot kívánt kiadni. MAIGRÁBER kérését — akit a szabadságharc után bebörtönöztek, majd mint forradalmárt tartottak nyilván — a Helytartótanács elutasítja, mivel félt, „hogy a tervezett műtani szaklap vezetését illetőleg is Maigráber neve a véle összekötöttesben álló túlzó pártiak által csak czéggül használnatnék fel”.⁸ Műszaki értelmiségünk magyar nyelvű publikálási vágyát SZATHMÁRY Károly karolta fel. SZATHMÁRY, az Alföldi Vasút Központi Bizottságának a titkára, és több vasútfejlesztéssel kapcsolatos tanulmány szerzője, 1865-től a *Magyarország Anyagi Érdekei* című folyóiratot szerkesztette. Ez a folyóirat rendszeresen hoz műszaki közleményeket, és ebben jelennek meg a Magyar Mérnökegyesület első közgyűléseinek jegyzőkönyvei is. Felsőbb szintű műszaki tanulmányoknak szorított helyet ez években a *Magyar Természettudományi Társulat Közlönye* is.

Műszaki ismeretek terjesztése és népszerűsítése terén a kiegyezést megelőző években jelentős szerepet tölthettek be újra éledő iparlapjaink, így az *Iparosok Lapja* (Pest, 1859) és folytatása, az *Iparlap* (1860—). Sokat ígért, de mindössze néhány számgig jutott el a *Pécsi Iparlapok* (1862), amely szerkesztőjének, ZSOLNAY Ignácnak jelszavát, a „tudománnyal párosult ipart” igyekezett valóra váltani. Zomborban 1865-ben ZÁCH József tanár és WAGNER András nyomdász *Ipar* címen jelentetett meg egy szaklapot, ez azonban rövidesen beolvadt az elsősorban helyi eseményeket közlő *Bács-Bodrogh*-ba.⁹ A Helytartótanács több iparlap kiadhatási kérelmét elutasítja, így nem jelenhet meg a *Gazdaszat s műipar* és a *Magyar Iparos*. Ez utóbbit OPPODI Győző szerkesztette volna; ő előzetes programja szerint a legújabb találmányok ismertetését is céljául tűzte.¹⁰

1863-ban LICHARD Dániel felújítja 1848-as kezdeményezését *Obzor. Noviny pre Hospodarstvo, Remeslo a Domáci Život* címen. Programja egyebek között „a legújabb találmányok ismertetése, a gyáriparnak s a kisebb kezűzetnek összefüggésére vonatkozó értekezések, az ausztriai államban, különösen pedig honunkban szabadalmazott (patentált) találmányok névsorozata s meddig lehet leírása”.¹¹ Az *Obzor* sokáig állt fenn és jelentős szerepet töltött be a szlovákság anyagi és szellemi kultúrájának fejlesztésében.

⁷ O. L. Belügyminisztérium, rendőri iratok 1848 — 2 — 11.

⁸ O. L. Ht. Elnöki (Eln.) 6632/1862 IV. N.

⁹ O. L. Ht. Eln. 164/1865 IV. B.

¹⁰ O. L. Ht. Eln. 7. 416 és 8356/1863 IV. B.

¹¹ O. L. Ht. Eln. 5560/1863 IV. B.

A kiegyezés éve szakfolyóirataink számára is új korszakot jelez, és 1867 júliusában megkezdhetette pályafutását a *Magyar Mérnökegyesület Közlönye*, több viszontagságos kezdeményezés után az első magasabb képzettségű szakemberek számára írt és külföldön is hírnevet szerzett műszaki szakfolyóiratunk.

TURÁNYI KORNÉL

Az 1917-es forradalom emigrációs és magyarországi visszhangja. Az 1917-es szocialista forradalom, mint minden jelentős történelmi esemény, állásfoglalásra készítette a politikusokon és államférfiakon kívül a világ szellemi életének szinte valamennyi képviselőjét. Az elmúlt ötven esztendő során a legkülönbözőbb vitafórumokon hallatták szavukat mindazok, akik lelkesen üdvözölték november hőseit és éles polémiákban védték meg az ellenség támadásaitól az új eszmét. A legszélsőségesebb érzelmek összecsapásának lehettünk tanúi. Egy tény azonban senki sem vonhatott kétségbe: a cárizmus megdöntésével alapvető változás következett be az emberiség történelmében. Erre a változásra reagáltak a világ politikusai éppen úgy, mint az egyes nemzetek haladó tollforgatói. 1917 októbere nemcsak új politikai események sorozatát indította el, hanem érzelmi és gondolati tartalommal teltett irodalmi alkotások megszületését is inspirálta.

Jelen fejtegetésünkben nem vállalkozhatunk arra, hogy az októberi forradalom hazai és emigrációs recepciójának teljes körképét és minden részletre kiterjedő dokumentációját adjuk. Teljesség helyett néhány tipikus jelenségre, a felvázolt tabló legsajátosabb színösszetételeire kívánjuk a figyelmet felhívni.

A szovjet forradalom jelentőségét íróink és költőink, a haladó értelmiség képviselői hamar felismerték és írásaikban nemegyszer fejezték ki szimpátiájukat a Szovjet-Oroszországban végbemenő átalakulásokkal (KASSÁK Lajos: *Oroszok, 1917* című verse). Nem véletlen, hogy ezek a rokonszenvmegnyilvánulások éppen 1918–1919 táján érik el érzelmi telítettségük legmagasabb fokát. KOMJÁT Aladár forradalmi versei: az *Új Internacionálé*, az *Orosz testvér*, a *Bolsevikiek* például az adott történelmi pillanatban a keleti példát állítják a magyar nemzet elé. De ismerős az a hangvétel is, mellyel a *Kilencszáz-tizenhét* című nem engedélyezett lap beköszöntőjének olvasásakor találkozhatunk: „Ne az emberek szociális narkotikum, hanem szociális forradalomra ébresztője legyen az új forradalom.” Az előző írásokkal azonos érzelmi szinten vall *Mama Oroszország* című versében DÉRY Tibor, aki szintén 1917 szelleme mellett tesz hitet.

Az 1919-es Tanácsköztársaság bukása után az októberi forradalom emlékét a szomszédos államokba emigrált magyar írók tekintették szívügyüknek. Ez a generáció ADY örökségét kívánja folytatni, azét az ADY-ét, aki GORKIJ-ban a „bálványrombolót” látta meg, és amely nemzedék a kurzus Magyarországon eltorzított szovjet irodalom objektív megismertetésére törekedett. Így kapcsolódott össze az emigrációs központokban élő baloldali és kommunista írók tevékenységében 1917 történelmi szerepének állandó hangsúlyozása a szovjet irodalom legfrissebb alkotásainak bemutatásával. Bizonyos esetekben e kettős célkitűzés egy és ugyanazon műben is találkozik, gondolunk itt elsősorban a Moszkvában megjelenő és a *Sarló és Kalapács* 1937-es évfolyamában közreadott *Hogyan edzették meg az acélt* című OSZTROVSZKIJ regényrészletekre.

A húszas évek emigrációjának legjelentősebb központjában, Bécsben, lát napvilágot az októberi forradalom 10 éves évfordulóján egy nagyon jelentős felmérő és összegező kiadvány. Ez a publikáció *A Forradalom útja* címen foglalja össze krónikás hűséggel a szovjet hatalom első évtizedének történetét.

Bécs mellett az emigráció történetében kiemelkedő szerepet játszik Pozsony irodalmi élete. A húszas és harmincas években számtalan magyar nyelvű baloldali és kom-

munista sajtóorgánum hasábjain ismerkedhet meg az olvasó a Szovjetunióval foglalkozó különböző típusú és témájú cikkekkel. Az itt megjelenő sajtótermékek közül is kiemelkedik propagáló funkciójával a FÁBRY Zoltán szerkesztésében Pozsonyban megjelenő *Az Út* című kultúrpolitikai folyóirat. GORKIJ, KATAJEV, SOLOHOV írásainak rendszeres bemutatásával egyidejűleg lát napvilágot GENADIEF tollából egy érdeklődésre számot tartó rövidebb tanulmány *Az októberi ifjúság az orosz irodalomban* címmel. (*Az Út* 1932, 11—12. l., 25—30. l.) A korai összefoglaló kísérletek közül ez az írás az elsők között dokumentálja az októberi forradalom eseményeinek irodalmi visszhangját.

Az ellenforradalmi diktatúra 25 éves uralma során 1917 fogadtatásának magyarországi regisztrálásához egy sajtóságos, de mégis tipikus műszert ad a korszak kutatójának kezébe a kurzus cenzúraapparátusa. A kitiltások „klasszikus” gyűjteményeiben (*Posta- és Rendeletek Tára, Nyomozókulcs, Bűnügyi Kőrözések Lapja*) tallózva arra a megállapításra juthatunk, hogy jogosan félhettek a cenzorok 1917 októberének világvisszhangjától. A kiválasztott könyveimék minden különösebb kommentár nélkül illusztrálják a nemzetközi közvélemény ezen történelmi eseménnyel kapcsolatos élénk érdeklődését és a hazai „reagálás” különös intenzitását.

A kitiltási dátumokból is könnyen leolvasható az önkényes adminisztratív beavatkozás felfelé ívelő görbéje. Amíg 1923-ban csak néhány könyv került a kitiltás sorsára, például HOLITSCHER Arthur: *Drei Monate in Sowjet-Russland*, Berlin, 1923. (P. R. T. 1923. 39.), addig a harmincas évek elején megszaporodik az inkrimáltak minősített művek száma.

A Belügyminisztérium 1931. május 2-án kelt bejegyzése alapján került a kitiltás sorsára SCHAUBÜCHER Zürichben megjelent *Der russische Revolutionsfilm* című munkája. A további kitiltások főként Berlinben kibocsátásra került kiadványok címeit foglalják magukba. Ezek között:

1. BABEL: *Budjonny's Reiter-Armee*. Berlin 1930. (P. R. T. 1930. 48., Odh. 1931. máj. 2. B. M.)
2. *Durch die russische Revolution 1917—1918*. Berlin. Vereinigung Internationaler Verlagsbuchhandlung. Hamburg. (Nyé. 1932. 33. Bkl. 1933. 19.)
3. KRUPSZKAJA: *Erinnerung an Lenin*. (Bkl. 1932. 9.)
4. RHYS WILLIAMS: *Durch die russische Revolution 1917—1918*. Berlin 1932. (P. R. T. 1932. 46.)
5. KRITZMANN L: *Die heroische Periode der grossen russischen Revolution*. Wien—Berlin. Verlag für Literatur und Politik. (P. R. T. 1933. 14.)

Az 1917-es forradalommal foglalkozó írások közül részletesebben kell szólnunk John REED: *Tíz nap, amely megrengette a világot* című könyvéről.

John REED az első világháború idején haditudósítóként járta be Oroszországot. Az októberi forradalom napjait is itt élte végig. A forradalommal kapcsolatos élményeit riportkönyvében foglalta össze, mely 1919 januárjában jelent meg New Yorkban. Az amerikai kiadáshoz LENIN írta az előszót. Ebben a szerzőt és művét méltató bevezetésben a következőket írja:

„Rendkívül nagy érdeklődéssel és nem csökkenő figyelemmel olvastam el John Reed: „Tíz nap, amely megrengette a világot” című könyvét és teljes szívemből ajánlom az egész világ munkásainak figyelmébe. Óhajtanám, ültessék át minden nyelvre és terjesszék el sok millió példányban, mert ez a könyv hű és rendkívül eleven leírását adja azoknak az eseményeknek, amelyek olyannyira fontosak annak megértéséhez, mi a proletárforradalom, mi a proletárdiktatúra. E kérdéseket éppen most széles mederben vitatják, de mielőtt valaki az ilyen eszmék mellett vagy ellen foglalna állást, okvetlen szükséges, hogy meg is értsék döntésének teljes jelentőségét. Semmi kétség: John Reed könyve hozzá fog járulni, hogy tisztázza ezt a kérdést, amely a világ munkásmozgalmának alapvető problémája.”

A regény orosz kiadását KRUPSZKAJA előszava bocsátja útjára. Megállapítása ma is teljes érvényűek:

„Az első pillantásra különösnek tűnik fel, hogy írhatta ezt a könyvet egy külföldi, egy amerikai, aki nem ismeri a nép nyelvét, életét . . . Azt hinné az ember, hogy minden lépésnél neveltséges hibába kell botolnia, sok lényeges dolog felett kell elsiklania.

A külföldiek másképp írnak Szovjetországról. Vagy egyáltalán meg sem értik a lejátszódott eseményeket, vagy egyes tényeket ragadnak ki, amelyek nem mindig jellegzetesek és aztán általánosítják őket. Igaz viszont, hogy nem sokan voltak közülük a forradalom szemtanúi.

John Reed nem volt közömbös megfigyelő, szenvedélyes forradalmár volt, kommunista, aki megértette az események értelmét, a nagy küzdelem értelmét.”

A riportregény magyar nyelvű verzióját ACÉL Pál és NAGY Ábel fordításában 1931-ben kapja kézhez az olvasó. REED írása a *Sarló és Kalapács Könyvtára* gondozásában, Moszkvában jelent meg, és az írói beszámoló anyagán kívül tartalmazza a LENIN és KRUPSZKAJA-féle előszó magyar változatát is.

Érdemes még megemlítenünk a dekoratív kiállítású címlapot is, mely az emelvényen beszélő LENINT és az alatta álló vöröskatonákat, munkásokat ábrázolja.

A moszkvai kiadás után egy esztendővel került indexre a regény magyar és német kiadása: REED John: *10 nap, mely megrengette a világot*. Ford. ACÉL Pál—NAGY Ábel. Moszkva 1931, Centrizdat, 194, 2 l. Sarló és kalapács könyvtára 7. (P. R. T. 1932.) REED, John: *Zehn Tage, die die Welt erschütterten*. Berlin—Wien 1932, Verlag für Literatur und Politik. (Bűnügyi Körözések Lapja 1932. 52., P. R. T. 1932. 23, 33, Nyé. 1930. 32.)

1917 októberének politikai, társadalmi következményei, továbbá a kulturális életben végbement változások nem maradtak elszigetelt jelenségek. Létezésükkel, termékenyítő hatásukkal a hivatalos Magyarországnak is számolni kellett. Ezen a téren pedig eredménytelennek bizonyultak a legkülönbözőbb retorziós kísérletek.

1917 októberével nemcsak a szocialista forradalom, hanem az új szovjet irodalom fogalma is bevonult a magyar köztudatba.

SILFEN JÁNOS

Martosi Mórocz János és egy elfelejtett sajtóorgánom, az „Újpesti Közlöny”. Egy bátor kiállítású, harcoss szellemű sajtótermékről és szerzőjéről hallgat az utókor, pedig feltétlenül megérdemelné, hogy a mellőzés, a feledés homályából kiemeljük és megemlékezzünk róla.

JÓZSEF Attila sokat említett „város-peremén”, egy kis földszintes ház szobakonyhas szerkesztőségében készült hétről hétre egyetlen ember irányításával az *Újpesti Közlöny* című hetilap. Főszerkesztője: MARTOSY MÓRO CZ János író, aki vezércikkeivel jelentkezett a *Közlöny* hasábjain.

A lap eredetileg Újpest megyei város hivatalos orgánusaként vált ismeretessé. MÓRO CZ Jánost pedig a baloldali érzelmeiről közismert dr. UGRÓ Gyula polgármester nevezte ki a hetilap főszerkesztőjévé.

Az *Újpesti Közlöny* munkatársai közül említsük meg BRANKOVICS György, JUHAY Antal, LENGYEL Miklós, BÁLINT László, TIEFF Géza, valamint KULCSÁR László hírlapírók nevét. Ugyancsak a lap szerkesztőségi gárdájához tartozott a nemrég elhunyt József Attila-díjas költő, VIHAR Béla, NAGY D. Ferenc, BERDA József.

MÓRO CZ János állandó harcot folytatott a város vezetőségével, valamint a kormány politikájával szemben.

UJPESTI KÖZLÖNY

UJPEST ÉS KÖRNYÉKE

ELŐFIZETÉS ÁRA ÉVES SZÁM ARA 30 HÍRMONDA

EGYES SZÁM ÁRA 60 FILLER

Hirdetés az "Ujpesti Közöny" cz. lapjában 10 fillér az 1 sorra 1 napra

FELOSZÁRMOZTATÓ

MÁRTOSI MÓRÓCZ JÁNOS

Helytartószék és kiadóhivatal

UJPEST, CSOKONA UTCA II. SZÁM

Hirdetés az "Ujpesti Közöny" cz. lapjában 10 fillér az 1 sorra 1 napra

Mi a kötelességünk?

Végeztes napokat élünk. Kockára került mindaz, amit ócskán ezer év óta szerzek, amit fiánk száz szer csalában hősi önleletűsége árán megszerített.

Ugyteliszük, mintha már hiányozna belőlünk az a férfias avarat és elszántság, amely csapódár szerence visszahódításra szükséges, mintha már arra se volna bennünk megfélemlő akarata, hogy a belső válságokkal találkozzunk, megunkat becsületet alom-módon egy ferde és fonk helyzetnek az irrával legyünk.

Nyissuk ki a szemünket! Ma itt állunk az összecsomlott harcok helyzetét után, ellőtt belgyi válságok között. Eg a haz a fejtök tőlök s mint egy meghasonlott család, az régi ház bennében azonosítottunk, hogy ki utóján, ha majd lesz mit emi... az asztalon, ki a miskod a ki az utolsó helyen.

A pusztában elhangzó szökést kell elmondatniuk azok, akiket, akiket mindenkin egy emberként, a gátr belleme állani, akkor a vándorok sötétege, a népek az érzelmeik válságát, a felekezeti gyűlöletet megmagunkra engedjük tudni és nincs ember se mint se len, akre a válságokat meg tudná oldani, aki a gyűlöletet az emberszeretet megérke volna képes teremni!

Hoi van a nemzet? Vannak-e szüntak meg férfiak? Álszik minden lelkesítmerev? Van még Magyarország és önézetes magyar ember, akiknek nem mindegy, mi történik itt, mi történik vele és a hazájával?

Ha van nemzet, ha vannak férfiak és ha van még Magyarország, akkor legyenek föl a gyűlölet, ne ülődörög egymást, ne sorakozzanak a felekezeti, a politikai part zászlói alá: hunen a tiszta honlapító nemzet zászló alá és cselekedjék azt, amit az ország válsága ma mindnyájunktól, kötelességünköt és nem keresztényeköl megkövetel, amit mindnyájunkra ránk parancsol.

E parancs következtében, kérmelyik felekezethez tartozunk, legyünk csak magyarok. Legyünk csak magyar polgárok a Magyarország nemzeti egységéért, annak fenntartásáért és biztosításáért egyesüljünk, cselekedjünk a bizonyítuk be, hogy itt most nem lehet felekezeti és osztálygyűlölség, nem lehet ellentét, vetekedés, mert itt csak haza van és kötelesség.

A kötelesség pedig az, hogy megakadályozzuk a régi rendszermek felújítását, a bolseverizmusnak visszaesését: hogy megmozdítsuk a magyar hazát, a magyar kultúrát, a magyar ipart és magyar közérdeket a dolgozó magyar népelet.

Ennek a kötelességnek öbait és akár megfedeini az upesti "Városi Polgári Part", amely f. hó 21-én megalakult, a ennek az upesti polgár, pártunk követések a példáját az ország többi városait és polgárait a háborúokozta romokból fel fog épülni az új Magyarország!

A Városi Polgári Párt.

F. é szeptember hó 21-én, a Környezet. Kor nagy természetben gyűltek össze felekezeti különbözőségeit Ujpest azon polgárai, akik a társadalmi és felekezeti békét akarják biztosítani s csak a haza és a nemzet érdekéért akarnak harcolni. Az értekezést Dr. Kálmán Ödön nyitotta meg s azt ajánlotta, hogy követeljük Bronkhorst Györgyöt és jegyzőit Dr. Szalay Sándort választásuk meg. (Eljzés).

A körökön megkezdés az értekezést bírálati, melyben udvozták a megjelent polgárusokat s a "Városi Polgári Part" megalakulást hangsúlyozva a tárgyalást megnyitotta.

Dr. Szalay Sándor kiáltás az a helyzetünk hádságosan esetétől beszéd után a következők indítványt terjesztette elő:

Indítvány.

1. Mondja ki a nagygyűlés, hogy a part, mely nem áll sem osztály, sem felekezeti alapon. "Városi Polgári Part" elnevezés alatt cenzur megakad, s feladatának tekintni a különböző politikai pártok, társadalmi osztályok és vallásfelekezetek közötti béke megtremését, tisztaság és becsületet adminisztráció mellett a várospolitikai és gazdasági reorganizációt, a háború okozta belső gazdasági zavarok elhárítását, az ipar és kereskedelem fellendítését és a háború miatt félbe-

szakadt vállalkozásokat politikai újradiszponálás.

2. Mondja ki a nagygyűlés, hogy a párt ügyének intézése az alapszabályok jóváhagyására is kötelező hivatkozással az 20-1900. évi törvényekkel való, melyek feladatává teszik a pártnak kerületenként való megszervezését, az alapszabályok kidolgozását és az azokkal közérdekű megbeszélést. A nagygyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadta, azután Dr. Kiss Sándor, Kima Lajos és Kálmán Ödön meghírták az intéző-bizottság 20 tagjának kijelölését. Min a megválasztottak: a szomszéd, recsina, vevőtelkés s a körökön a nagygyűlést egy negyed órára felülvizsgálta.

Egy negyed óra múlva Kima Lajos az intéző-bizottság jelölésére a névsort előváltotta s a nagygyűlés a jelölteket egyhangúlag megválasztotta.

A körökön előző hátdöröglet közmondott, hogy a "Városi Polgári Part" megalkult. Az intéző-bizottság (melynek tagjai: ötfő társunkban legyünk közretnni), megszervezését s felhatalmaztatott a pártnak kerületenkénti megszervezését, az alapszabályok kidolgozására és az azokkal közérdekű megbeszélést. Felajánlotta továbbá a körökön, hogy öbait meg valk feladatot: "Városi Polgári Part" megalakult, a ennek az upesti polgár, pártunk követések a példáját az ország többi városait és polgárait a háborúokozta romokból fel fog épülni az új Magyarország!

Polgár és munkás.

Fogjunk kezét. Akik együtt szüdtünk és együtt pusztultunk a háboruban: legyünk egyes a békeben. Azok a falak, amelyekben önként elváltunk, mesterségesen emelt falak, mindkétök elengésit állították azokat közénk. Ha az elváltató falak leomlanának, megállhatnók egymást, megismerkedhetnők egymással és megszerezhetnők egymást. Egy haza fáz vagyunk, egy a nyelvünk, a hasonló az életünk: mind a letten csupán szorgalmas munkával tudjuk megkérteni kenyérünket és feltartani életünket.

Mitri legyenek közöttünk ellentét? A polgárság érdekei nem befolyásolják a munkásság érdekeit. A munkás testi erejével vesz részt a természetben, a polgár szellemi munkával, vagy a szellemi és testi munka együttes alkalmazásával. Magyarország szomorú helyzetben van. Lakossága hosszú évek szorongatóssal egyengült, ipara s hosszú háború alatt önkéntes kereskedelem a dróthány folyán lezúzott, tekintélye

szereplő munkái már megkezdődött, ahol a nemzet erők az egyetértés, önmegbücsülésre várták akit emeltette a polgárság. Mit emeljen háza és a magyar polgárság soka nem volt szerencse, s az egy követelés: béke s cenzurizmus. Imiti cenzurizmus legelőtebb lapja. Köves-ség tehát Nemzetünk példát: amit az inkább, helyogy a kommunizmus, megismerkedjék. Dolgozzunk, hogy erősebbek, nagyobbak legessünk a hazánk nemzetünk boldogabb legyen. (Eljzés).

Kima Lajos emlegettette a nagygyűlést arra, hogy Ujpest polgárai a múltban mitri leg lettek szabóga az egyetértésre, de ez akkor nem sikerült s a há bekövetkezett. Most újabbban fejeződnek a polgárusok az új erőtlenre, történetre, azon tényre van, hogy a múltból önkéntes s szorgalmas nemzeti alapon legyünk szerveződés. A munka nem lez, de ez nem eszallunk minden megpályázással, mert azot van azó cenzur, vagy háza? (Eljzés).

Több felajánl, nem lezén, a körökön fölette a jelenléteket, hogy ne csak párttagok hanem legyenek mások is. Egyetértünk mennél több lezén szerencse, mert csak egy erőtölki el ama magasztos a egyföldi bölcsölők elotak, amelyek megunk elköltünk. A magyarok letenés az általa keréte világos munkában az "Ujpesti Polgári Part" legyen ne szerencse a körökön a nagygyűlést ezzel végezt. (Eljzés).

A proletárdiktatura következtében teljesen megromlott területnek nagyobb részben idegen megszállás alatt van, kormányzati erőkötörök és csekely jelentőségűek, hádseregek ninc s a falat elengésítétek a városnak: mit úszottuk meg? Pusztuljon még tovább az a nemzet? Csusszon meg lezbb azon a lejtőn, amelynek már egyis a végélete tart?

Csak a szorgalmas munka és a legteljesebb önszertartás képes megmenteni cet az országot. Önszertartás a társadalmi osztályok között, önszertartás a nemzetiségek között, önszertartás a felekezetek között.

A pártvilágosok és felekezeti bizottságok legyenek Magyarország sardói. Hát nem lamultuk a világtörténelemből? Nagy Sándor háborunk sárdétepek a Macedón heroldakus; Attila pártokra szakadt nepe megölte a nagy Hun-országát s nem áll-e előttunk ott példának Lengyelország sorsa a közelmúltban? A pártok szakadt Lengyelországot földének a szomszéd. A pártok ellen

A Tanácsköztársaság idején NYISZTOR földművelésügyi népbiztos mellett dolgozott, majd a kommün bukása után ismét folytatta az *Újpesti Közlöny* szerkesztését. Baloldali magatartása miatt azonban letartóztatták. A vádat a Fővárosi Ügyészség 1919. december 15-én elejtette és a szerkesztőt szabadlábra helyezték. A szabadságot csak rövid ideig élvezhette, mert 1919. december 28-án az „Ostenburg-különítmény” tagjai a szerkesztőségi hivatalból hurcolták el MÓRO CZ JÁNOST. A felfegyverzett tisztek egy újpesti katolikus hitoktató feljelentése alapján tartóztatták le. Először az újpesti Csokonai utcai Katolikus Legény Egylet székházába szállították, innen a Palace-szállóba került, ahonnan a Mária Terézia laktanya egyik cellájába vezetett útja. Az ellene felhozott vád a következőképpen hangzott: „A Nemzeti Hadsereg és tisztjeinek gyalázása.”

Öt napi sorozatos kihallgatás után, 1920. január 3-án útnak indították a hajmáskéri internálótábor felé. Öt hónapi szenvedés után, 1920. május 25-én ötszáz társával a zalaegerszegi internálótáborba szállították. A lágerből csak 1920. december 11-én szabadult.

Egyéves kényszerpihenő után ismét megindítja az *Újpesti Közlöny*-t, de már 1921-ben serényen dolgozik a Fővárosi Ügyészség, és a lappéldányokban egyre megszokottabbá válik a fehér mező, az „ablak”.

A hetilap 1922. január 12-i számában *Az internálás* címen cikket közöl MÓRO CZ a lágerélet borzalmairól. Ezt követően március 2-án *A kurzus szelleme* címen lát napvilágot vezércikke. Ugyanebben a számban VASS József miniszter ellen ír cikket a lap egyik munkatársa, JUHAY Antal.

Március 16-án BRANKOVICS György írását közli a hetilap *Az Újpesti Közlöny elkobzása* cím alatt. Ebben az eszme-futtatásában arról számol be a szerző, hogy MARTOSY MÓRO CZ JÁNOS *Internálásom napjaiból* című cikke miatt elkobozták az *Újpesti Közlöny* összes fellelhető példányát. Április 13-án jelenik meg a főszerkesztő *Pokolgép* című vezércikke. Ebben az írásában a következő gondolatainak ad hangot: „Van-e joga a magyarnak műveltsége említésére? És van-e oka büszkeségre az olyan nemzetnek, amelyik társadalmi keretei között megtűri az évek óta garázdálkodó orgyilkosokat, a gonosztevőket is?”

Amikor az orgoványi erdők fái, a Britannia pincéi, Hajmáskér és Zalaegerszeg kínzótelepei és a Sió hullámai évek óta nemzeti gyalázatainkról szolgáltatnak bizonyosságot. Kívánhatjuk-e hogy a művelt nyugat közé soroljanak?”

A kurzus biztonsági szerveinek válasza nem sokáig várat magára. 1922. május 18-án a hivatalos lap és az összes napilap az alábbi rendeletet közli:

„A magyar kir. belügyminiszter 73.584. 1922. VII. a. számú rendeletével Újpesten MÓRO CZ JÁNOS felelős szerkesztésében megjelenő „Újpesti Közlöny” című lap további megjelenését és terjesztését az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának érdekeit veszélyeztető közleményei miatt a 6357/1929. M. E. sz. rendelet alapján további rendelkezésig megtiltotta. Nevezett lap az események valótlán és tendenciózus beállításával folyó évi január 26-iki és február hó 2.-ik számának „Internálásom napjaiból” című cikkeiben a közhatóságok, március 2.-iki számában a „Kurzus szelleme” című cikkben a katolikus egyház kipellengérezésével, március 23.-iki számában „Konzolidáció” „Kibékülés” című cikkében az osztályellentétek szításával, április hó 13.-iki számában „Pokolgépek” című cikkével az ország külpolitikai érdekeit sérti. Valamint április 20.-iki számában „A törvény” című cikke a bíróságokat és a független bírói eljárást rosszindulatúlag gyanúsító bírálatával a közrendet és a közbiztonságot veszélyezteti.”

MÓRO CZ azonban nem adja fel a harcot. Öthetenként jelenteti meg különböző címmel úgynevezett röplapjait. 1922. év júniusától 1926. augusztusáig a következő fejelekkel jelenteti meg időszaki lapjait:

Újpest és környéke, Újpesti Hírlap, Újpesti Élet, Újpesti Kurír, Újpesti Trombita, Újpesti Kürt, Újpesti Szemele, Újpesti Tükör, Újpesti Híradó, Újpesti Kultúra, Újpesti Igaz Független Újság, Újváros, Világosság, Iparos Újság, A riport, Színház és Mozi, Szociáldemokrata röpiratok, Magazin, Irodalom és Művészet, Színházi Újság.

1926 augusztusában újból sajtóvétség miatt áll a pestvidéki kir. törvényszék előtt. Kiszabott büntetése: 14 napi fogház. Szabadulása után ismét a régi lendülettel szerkeszti időszaki lapjait. Három évvel később, 1929. szeptember 3-án a magyar királyi Kúria helybenhagyja a Mórocztól felmentő két alsóbbfokú ítéletet. Ennek ellenére a rendőrség 60 napi elzárással és 450 pengő pénzbüntetéssel sújtotta, mivel ezek a röplapok a betiltott *Újpesti Közlöny*-t voltak hivatva pótolni, tehát a főszerkesztő e cselekedetével kijátszotta a törvényt. Súlyosbító körülménynek számított, „nemzetellenes” magatartása.

Ettől kezdve szüntelenül államfogház, toloncház és rendőri felügyelet vár rá. 1931-ben újabb könyvét jelenteti meg: *Órák és napok egy ember életéből* címen. E munkájában megrajzolja a hajmáskéri és zalaegerszegi internálótáborok minden borzalmát. Mórocztól főszerkesztő emlékeiből megrázó könyv lett.

1931 december 24-én a budapesti rendőrkapitányságtól két detektív nyomult be Mórocztól lakásába házkutatási parancsal. A könyvnek a lakásban található valamennyi példányát elkobozták és ezzel egy időben a Hungária nyomdából minden példányt elszállítottak. Könyvének elkobzása után a hírhedt TÖREKY-tanács többrendbeli kormányzó-sértés és nemzetgyalászás vádjával ítélkezett felette. Védője dr. VÁMBÉRY Ruzstem volt. Az ítéletben csupán a novella 1-et alkalmazták, és így tovább is szerkeszthette hetenként megjelenő időszaki lapjait.

1937-ben adja ki *Zsidókérdés egy magyar nemes szemszögéből* című könyvét, melyben az üldözöttek védelmére áll. Ezt követi 1940-ben *Világfájdalom* című kötete. Két évvel később, 1942-ben *A Négy kapernaumi halász* című írásával hívja fel magára a figyelmet. E három utóbbi könyve miatt zsidóbérencnek minősítették. Minden üldöztetés ellenére MÓROCZ János a náci rémuralom alatt is vállalta a megbélyegző jelzőt, és a kinyomtatott szó erejével állt ki a védtelenek mellett. A felszabadulást már nem érthette meg. 1944 januárjában, 65 esztendőskorában halt meg Újpesten.

Írói munkásságának 11 kötete (elbeszélések, novellák és regények), valamint lapjának, az *Újpesti Közlöny*-nek példányai az Országos Széchényi Könyvtárban pihennek díszes kötésben. MARTOSY MÓROCZ János hamvai pedig az újpesti megyeri temetőben nyugszanak. Talán mégsem örökre elfeledve, az utókor számára.

NAGY D. FERENC

Az Új Hang és az ellenforradalmi cenzúra. Tudjuk, hogy a horthysta apparátus — beleértve az ügyészséget, rendőrséget, csendőrséget, posta- és vámhivatalokat s az ezekhez csatlakozó besúgóhálózatot — figyelemre méltó precizitással szervezte meg a védekezést, hogy a hazától távollevő hazafiak szava ne jusson el Magyarországra. A legkülönbözőbb dokumentumok tanúskodnak a külföldi sajtó szervezett megfigyeléséről, hivatalos közlönyök közömbösnek tűnő lapjain, poros, szakadozott levéltári anyagban, könyvtári naplókban. Úrlap, melyen szabályos rubrikákban sorakoznak fel az adatok, kinek, milyen külföldi lapot küldenek; ehhez csatlakozva detektívjelentések a „megfigyelt egyénről”, szokásairól, kapcsolatairól, világnézetéről (jár-e templomba, például), s végül a kérdéses lap elkobzását tanúsító papiros. Mint ismeretes — legalábbis könyvtárosok előtt — a tárgyalt korszakban két nyomtatott, összesített jegyzék jelent meg hivatalosan *A postai szállításból kitiltott vagy bírói úton elkobzott sajtótermékek jegyzéke,*

a Posta- és Távirada Vezérigazgatóság kiadványaként 1933-, illetve 1938-ban, de ezeken kívül ma már több bizalmas, sokszorosított jegyzékről tudunk, mely a kitiltott periodikumokat sorolja fel. A sok, különböző természetű dokumentumból azután szinte teljességre törekvően összeállítható lenne a két világháború közötti korszak haladó szellemű emigráns periodikáinak bibliográfiája.

E hivatalos dokumentumokat érdekes módon egészíti ki az Országos Széchényi Könyvtár régi „Remota” naplója a hírlapokról. Ebbe annak idején bevezették a nemzeti könyvtárba bekerült tiltott külföldi lapokat 1919 végétől 1944-ig. A napló első oldalán találjuk például a taskenti *Világ szabadság*-ot (1919–1920), több bécsi emigráns lapot, a párizsi kommunista sajtó új és új címen megjelenő évfolyamait (*Párizsi Munkás, Riadó* stb.), az *Inprekorr*-t, s végig egy sor érdekes lapcím, egészen a Budapesten 1944-ben megjelent *Ellenállás*-ig.

Az *Új Hang* 1938 januárjában indult s 1941 júniusáig élt, az ugyancsak Moszkvában kiadott *Sarló és Kalapács* utódaként. Első főszerkesztője BARTA Sándor volt, majd annak halála után GÁBOR Andor. A cikkek szerzői közül néhányat említünk: BALÁZS Béla, BÖLÖNI György, DIENES László, GEREBLYÉS László, GERGELY Sándor, LÁNYI Sarolta, LUKÁCS György, MADZSAR József, RÉVAI József, TAMÁS Aladár. A felsoroltaknak csak egy része élt ez időben a Szovjetunióban, s a más országokban élő emigráns írók többnyire álnéven küldték be cikkeiket a lapnak (így például BÖLÖNI, GEREBLYÉS Franciaországból), de a szovjetunióbeli magyar írók is sokszor használtak álnevet. Egyedül GÁBOR Andor a következő nevekkal jegyezte az *Új Hang*-ban megjelent írásait: ÁRVA Péter, BESNYŐ (ezt az álnevet már bécsi emigrációja idején is használta, a *Panorámá*-ban), HERTELENDY Balázs, KARAKÁN Tivadar, METTLY Mihály, NÉVTELEN Ákos, PERVY Péter, SANDY (ugyancsak régi álneve), SZEBENYI Gáspár, TÜKÖRY Tivadar. TAMÁS Aladár cikkeit HOLLÓ István, MEZEI Kálmán, PAÁL András, TEMES Áldor néven jegyezte. LÁNYI Sarolta írásait LENKE Sári és LEVELES Zsolt aláírással találjuk.*

A lap magas színvonalát tanúsítják a benne szereplő külföldi szerzők. Közülük néhány: GORKIJ, MAJAKOVSKIJ, HEMINGWAY, E. E. KISCH, MAURIAC, NEXÖ, STEINBECK, BRECHT, BEZRUC, J. BECHER.

Széles látókörű, művészileg igényes folyóirat volt az *Új Hang*, mely kora minden lényeges problémájával foglalkozott. A háború és a fasiszmus elleni harc jegyében született. Fontos helyet kapott benne az irodalmi rész, de ezen túl rendszeresen foglalkozott politikai, gazdasági és általános kulturális kérdésekkel, s mindezek magyarországi és nemzetközi vonatkozásaival. Gyorsan és érzékenyen reagált a hazai problémákra, határozottan kiállt a Márciusi Front programja mellett, a perbefogott népi írók ügyében, az egyre jobban kiszipolyozott és üldözött munkásosztály érdekében.

A Magyarországról szóló cikkek a legfontosabb történeti, illetve politikai kérdéseket tárgyalták, így például: az 1848–49-es forradalmi mozgalmak; az 1918-as polgári demokratikus forradalom; a Tanácsköztársaság; az agrárkérdés; a nemzetiségi kérdés. Egy sor cikk jelent meg a népellenes törvényekről, éles tiltakozások a fajüldözés, a letartóztatások ellen. Számunkra fokozottan érdekesek a fasiszta sajtótörvénnyel (MADZSAR József írt róla), a sajtóperekkel, a cenzúrával kapcsolatos írások.

Ami a nemzetközi rovatot illeti, szintén igen széles volt a skála, Európa és általában a világ minden területének fontos problémája helyet kapott a lapban.

* Az álnevekről írva, meg kell említeni a forrást, amely kitűnő könyvtári, irodalmi segédlet. GOLDMAN Sándorné, a Párttörténeti Intézet munkatársa állította össze: az *Új Hang Repertórium*a (1938–1941.) Bp. 1965. Gépirat. A Repertórium három fő részre oszlik: 1. Irodalom, 2. Magyarország, 3. Nagyvilág. Utána Névmutató, majd Álnévmutató következik.

UJ HANG

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

Az irodalomban, művészetben, társadalomkritikában a magyar nép becsületes demokráciát, igazi békét és szabadságot követelő hangját szótaltatja meg és pártállásra való tekintet nélkül támogat minden ilyenirányu megmozdulást.

Az UJ HANG minden száma a magyar és nemzetközi irodalmi és társadalmi élet legégetőbb kérdéseit tárgyalja és gazdag szemlesorozatot tartalmaz.

Gyaraitott
Ü.K.SZ. ¹¹⁵/₁₉₃₉ Ö. N.

T. E. M. J. T. 1

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41

Ögyszám: B. gy. N. 5005
1939 BUDAPESTI KIR. BÜNTETŐ TÖRVÉNYSZÉK
kir. törvényszék.

Bűnügy.

Terhelt: *Uj Hang,*
ami folyóirat

A vád tárgya: *alkohol* §.

A fellebbviteli bíróság ögyszám:

- I. feljelentés
- Kezdlörát ~~számláltat~~ indítvány *és a nyomozás iratai iratjegyzékkel*
- vádirat
- Költségjegyzék erkölcsi és vagyoni bizo-nyítványai:
- Értesítölap:
- Bűnjeljegyzék:
- Környezettanulmány:
- Zárlat, biztosítási végrehajtás elrendelése:
- II. Vizsgálatot elrendelő végzés:
- Vizsgálati fogság:
- Örizerbevetel:
- Vizsgálati jegyzökönyv a terh't kihall-gatásáról:
- Vizsgálati jegyzökönyvek a tanuk kihall-gatásáról:
- A vádtanács másodfokú határozata:
- A fellebbviteli bíróság határozata:
- Vádirat vizsgálat után:
- III. Kifogás a vádirat ellen:
- Vádtanács elsőfokú határozata:
- A fellebbviteli bíróság határozata:
- IV. Főtárgyalási jegyzökönyv: —
- Elsőbírósági határozat: *4* —
- Fellebbezés és semmisségi panasz:
- A fellebbviteli bíróság határozata:
- V. Más fontos iratok:

1939 JUL 25.

Ögyszám: B. gy. N. 5005
1939

Irattárba tehető:

XVII. sz. minta a Tüs. 51. §-ához.

Bűnügy iratborítéka.

A. 1931. évi. ösz. jogszabályok módosításai.

42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Élesen ironikus és szellemes volt a „napi”, azaz „friss” rovat: a glosszák, és az *Ahogy én látom* című.

Már fenti, vázlatos bemutatása a lapnak is rávilágít arra, hogy egyrészt: miért kezelték remotaként az Országos Széchényi Könyvtárban az *Új Hang*-ot, miért tiltották ki az országból első beérkezett példányaitól kezdve (*Posta- és Táviráda Rendeletek Tára* 1938. 25. sz. és 1940. 14. sz.; *Csendőrségi Nyomozati Értesítő*. 1938, 1941), miért gyártották a periratok tömegeit róla, időnként „gyorsított eljárással”.

Az alábbiakban közöljük az *Új Hangra* vonatkozó egykorú bírói és ügyészi iratokat.

35.584/1940. k. ü. szám

A budapesti kir. ügyészségtől

A vonatkozó nyomozati iratokat egy drb bűnjel folyóirat csatolása mellett megküldöm és *indítványozom*,

hogy a kir. törvényszék a Bp. XXV. fejezetében szabályozott eljárást tegye folyamatba, a Bp. 477. §-a alapján tűzzön ki a főtárgyalásra határnapot és a Moszkvában előállított „Új Hang” című politikai és társadalmi folyóirat 1939. december haváról keltezett, a budapesti kir. büntetőtörvényszék vizsgálóbírájának B. I. 2789/1940. sz. végzésével már lefoglalt magyar nyelvű folyóirat csatolt és még bárhol feltalálható példányainak elkobzását és megsemmisítését a Btk. 62. §-a alapján ítéletileg mondja ki, s arról a kir. Belügyminiszter Urat, valamint a m. kir. államrendőrség budapesti főkapitányságát ítélet kézbesítése útján értesítse.

I n d o k o k :

Az indítványi részben megjelölt sajtótermék tartalma az 1921. évi III. t. c. 5. §. első bekezdése alá eső az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére izgatás vétségének az 1921. évi III. t. c. 7. §. első bekezdése alá eső, a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétségnek, valamint a Btk. 172. §. második bekezdése alá eső és az 1938. évi XVI. t. c. 4. §. első bekezdése alá eső osztály elleni izgatás büntettének a jelenségeit tünteti fel . . .

az olvasót a kommunizmus javára befolyásolni és híveket szerezni törekszik . . . a 86. oldalon Magyar élet főcím alatt „A legújabb földreform javaslat”, a 94. oldalon a „Telepítési törvény mérlege”, „Mezőgazdasági munkapiac”, 100. oldalon „Hozzászólás” főcím alatt „Kanyargó ösvények”, 105. oldalon „Glosszák” és 117. oldalon „Ahogy én látom”, 121. oldalon „Sorsok és emberek” felirat alatt megjelent közlemények a magyar közélet és földbirtokviszonyokat bírálja a nemzet megbecsülését sértő kijelentésekkel, ezenkívül a vagyontalan földműves néposztályt a vagyonos, illetve birtokos osztály elleni gyűlöletre izgatja.

A folyóirat Oroszországban, Moszkvában állítottatott elő, tartalma miatt azonban bűnvádi eljárás senki ellen sem indított meg.

Mínhogy pedig az előállítók külföldiek és ott is laknak, s mínhogy az egyébként felelős személyek ismeretlenek, s így a panaszolt sajtótermék miatt bűnvádi eljárás senki ellen sem indítható meg, ennélfogva a Btk. 62. §. és a Bp. 477. §.-ára alapított indítvány indokolt.

Budapest, 1940. évi június hó 20-án

Baróthy Pál sk. kir. főügyész,

a budapesti kir. ügyészség elnöke

A kiadmány hitelül:

Zeöke Károly sk.
főtisz.

Budapesti Kir. Ügyészség bélyegzője

(FL 1940. Függy. ir. VII. 3–5.)
57.301/1940. k. ü. szám.

A budapesti kir. ügyészségtől

A vonatkozó nyomozati iratok és egy drb. bűnjel folyóirat csatolása mellett megküldöm és

i n d í t v á n y o z o m

hogy a kir. törvényszék a BP. XXV. fejezetében szabályozott eljárást tegye folyamatba, a Bp. 477 §-a alapján tüzzön ki főtárgyalásra határnapot és a Moszkvában előállított, „Új Hang” című politikai és társadalmi folyóirat 1940. január haváról keltezett, — a budapesti kir. törvényszék vizsgálóbírájának B. I. 2789/1940/2. számú végzésével már lefoglalt magyar nyelvű folyóirat bárhol megtalálható példányának elkobzását és megsemmisítését a Btk. 62. §-a alapján ítéletileg mondja ki, s erről a m. kir. belügyminiszter urat, valamint a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságát, ez utóbbit 18.159/1940. fk. II. számra :ivatkozással az ítélet kiadványának a kézbesítésével értesítse.

I n d o k o k :

Az eljárás tárgyává tett folyóirat tartalma az 1921. évi III. tc. 5. §. első bekezdésében meghatározott az állam és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló izgatás vétségét, az 1921. évi III. tc. 7. §. első bekezdése alá eső a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétséget és az 1920. évi I. tc. 14. §-ához képest az 1913. évi XXXIV. tc. 2. §-ába ütköző, e §. második bekezdése szerint minősülő kor.nányzó-sértés vétségét állapítja meg.

Moszkvában magyar nyelven havonta megjelenő folyóirat ezen 128 oldal terjedelmű számában foglalt valamennyi közlemény a kommunizmus és a szovjet rendszer céljait szolgálja oly módon, hogy a kommunista felfogás szempontjából vizsgálja a világ eseményeit és dicsőíti a kommunista orosz állapotokat, ezt kívánatos színben tünteti fel, míg minden más államformát és társadalmi rendet gúnyos bírálat hangján, mint alsóbbrendű létezés emellett eredményét mutatja be. A szóbanlevő mű közleményeket tartalmaz a magyar közéletéről is és kommunista bírálatokkal törekedik az olvasót a szovjetrendszer javára befolyásolni és híveket szerezni.

E tekintetben különösen a 25. oldalon „Lenin halálára”, 26. oldalon „Lenin”, a 86. oldalon „Szovjetunió” felirat alatt megjelent közlemények szolgálják a kommunizmus céljait és valósítják meg az államfelforgatás vétségének a tényálladékát.

A 108. oldalon „Zokog a gróf” című közlemény a budapesti kir. büntetőtörvényszéknél gr. Széchenyi Bálintné és társai ellen fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés büntette miatt folyamatba tett büntetőper adataival és a főtárgyalás eseményeivel foglalkozik, olyan beállítással, hogy e bűnperben az életbe léptetett zsidó törvény szelleme és az osztályérdekek érvényesültek. Állítja, hogy Széchenyi Bálintné azért ítéltek el, mert zsidó származású, Padovetznét, mert alacsony társadalmi osztályhoz tartozik és mert a vagyonos gróft vallomásaiban meghazudtolta és gróf Gattenburgot, azért, mert már nem tartozik a grófok társadalmi osztályához, mint egy főzönső által kitarított állás nélküli személy.

Ellenben a bíróság bűnössége ellenére nem ítélte el a gazdag gróf Széchenyi Bálintot azért, mert gróf és gazdag.

A közlemény egész tartalma, de különöbben az alábbi kitételek tartalmaznak olyan tényállításokat, amely a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülését sértik: „Magyar bírák előtt éppen az igazság számítson egy pörben? Nem odáig azért nem süllyedtünk!”

„Ma már az igazság is odáig züllött!”

„Aki zsidónót vesz feleségül az ne hazudjon, azt a mai magyar bíró leleplezi.”

„Ez a Kocsis (dr. Kocsis Miklós ügyészségi alelnök közvédlő) az a grófi kocsis . . .”

„Ó egy ügyészségi alelnöknek még rendben vannak osztály ösztönei nem emelt vádat. Nem bizony!”

„Ezzel vége a magyar igazságnak. A bíróság mindenkit elítélt.”

A 112 oldalon „Ahogy én látom” főcím alatt levő közlemények közül „Gyanús” „Egyenest: Paradiesom” „Kontra Paradiesom” felirat alatti közlemény a kárpátaljai visszacsatolt területeken levő állapotok, valamint a magyar tényezők és erőfeszítéseivel foglalkozik, a közélet megjavítása és az itt lakó nép alacsony életszínvonalának a felemelése céljából tett intézkedéseket becsúrló módon tárgyalja.

14.601/939 fk.II.sz. vele 1172/939 fk.II.sz.

Jelentés

1939 év április hó 10 é n.

Tisztelettel jelentem, hogy a budapesti kir. ügyészség megkeresésében foglaltakra nézve a puhatolást megejtettem, azönbán nem sikerült megállapítanom, hogy a Moszkvában megjelenő "Uj Hang" című sajtótermék 1938 évi 9.10. és 11-es számaiban megjelent sajtókölémények magyar hangzásu szerzőinek kilétét és előéletét.

Nyomozásom igen megnehezítette azon körülmény, hogy az állítólagos szerzők származási és személyadatai teljesen ismeretlenek és ezek hiányában a kért adatok megállapíthatók nem voltak, mert a bünygi és politikai nyilvántartó hivatalban hasoló nevü egyén nagyon sok fordul elő és így azok ott sem kereshetők sem azonosíthatók nem voltak.

Helmecei Margit, Hévízi András és Brondi András nevü egyének pedig a politikai nyilvántartó hivatalban egyáltalán nem fordulnak elő.

Hay Gyula nevü egyén a politikai nyilvántartó hivatalban egy előfordul aki Abonyban 1900 évben született rk.vallásu. Ez ismeretlen helyen tartózkodik és mint kommunista van nyilvántartva, azonban azon körülmény, hogy nevezettet mily büncselekmény terheli sehöl nem tünik ki.

A fenti adatok igazolására a politikai és országos bünygi nyilvántartó hivatalok által lebslyegzett kérdőjegyeket ezen jelentésemhez csatolóm.

Kmf.

S. Kovács István

A budapesti kir. büntetőtörvényszék, *mint külön bíróság.*

~~5.000~~ / 5005 / 4 sz. sz. sz. sz.
1939

AMAGYAR SZENT KORONA NEVÉBEN!!

A budapesti kir. büntetőtörvényszék *(mint külön bíróság)* nyilvános főtárgyalás alapján meghozta a következő

ítéletet:

A kir. törvényszék a Moszkvában megjelent "Vj Szang" című folyóiratának 1938. szeptember, október és november hónapokban megjelent 9, 10. és 11. számainak

A magyar büntetőtörvények hatályosságának területén levő példányokkal együtt elkobzását és megsemmisítését a Btk. 62.§-a és a Bp.477. §-a alapján elrendeli.

Ezt az ítéletet a To.117.§-a értelmében jogerőre emelkedése után a m.kir. belügyminiszterrel és a budapesti kir. ügyészséggel közli.

A bünyelként őrzött nyomtatványokat az ítélet jogerőre emelkedése után megsemmisítés végett a kir. ügyészségnek megküldi.

A 116. oldalon „Tengerre magyar” cím alatti közlemény azt állítja, hogy a magyarság most veri fogához az első hadiuzsorán szerzett milliókat. Ugyanez a közlemény Magyarország Kormányzójának a személyét is sértő módon érinti a következőkben idézett részben:

„Később egy bizonyos tengernagy vezérkedése alatt az osztrák flotta melyből jugoszláv flotta lett a végén, addig vitézkedett, míg az osztrák magyar tengerből mare nostro lett, ami azonban nem a mi tengerünket jelentette. A magyar tenger mind a másé. De aki egyszer tengernagy, nem szívesen hagyja a nagy tengert...”

Az ismertetett közlemények a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétséget, ez utóbbi közlemény ezenkívül még kormányzósértés vétségét is megvalósítja.

Mínthogy az eljárás alá vont sajtótermék előállítói külföldiek és ott is laknak, az egyébként felelős személyek ismeretlenek, a panaszolt könyv tartalma miatt bűnvádi eljárás senki ellen se indítható meg,

ennélfogva a Btk. 62. §. és Bp. 477 §-ára alapított indítvány törvényszerű és indokolt.

Budapest, 1940. június 20.

Baróthy Pál s. k. kir. főügyész, a budapesti kir. ügyészség elnöke.

MARKOVITS GYÖRGYI

A munkásság két világháború közötti irodalmi olvasmányai. A két világi háború közötti magyar társadalom olvasási kultúrájának, s ezen belül irodalmi-izlésének és igényének kutatása terén ma még csak kezdő lépések történtek. Az alábbiak a munkásosztály olvasási kultúrájának s irodalmi műveltségének alakulásához kívánnak néhány adalékkal szolgálni — a további erre vonatkozó kutatásokhoz tájékozódásként, kiindulásként.

Alapvető nehézséget jelent, hogy különösen a dolgozó tömegek olvasási kultúrájának alakulásáról nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű és színvonalú felmérés. Különösen a 20-as évekre vonatkozóan tudunk keveset a kutatott témáról; a 30-as és 40-es években már gyakrabban indultak szociográfiai felmérések, statisztikai adatgyűjtések.

Előjáróban idézünk néhány felmérést arról, hogy az olvasás — mint a szabadidő felhasználásának módja — milyen mértékű volt a munkásosztály különböző csoportjainál.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet évről évre 14—18 év közötti munkásfiatalokat üdültetett üdültelepein. 1941-ben felmérést végeztek arról, hogy az itt üdültetett kb. 6000 munkásfiatal mivel töltötte elsősorban szabadidejét. A válaszadás szerint az olvasás a fiúknál 22,4%-os, a leányoknál 36,7%-os volt, ami igen magas aránynak számít. Különösen a budapesti fiatalok olvasásának aránya volt magas, itt a fiúk is 29,1%-ban nevezték meg elsősorban időtöltésként az olvasást. Kisebb-nagyobb mértékben egyébként e munkásfiatalok túlnyomó többsége olvasott, a fiúknál mindössze 1%, a leányoknál pedig 6,8% volt azoknak aránya, akik egyáltalán nem olvastak.¹

Hasonló felmérést végzett az Országos Szociálpolitikai Intézet is 1940-ben. Itt 15—28 év közötti munkásfiatalok szabadidejének felhasználásáról készült statisztikai összeállítás, s eszerint — több évi felmérés adatait figyelembevéve — a férfimunkásoknak 53%-a, a nőmunkásoknak ugyancsak 53%-a olvasott rendszeresen.²

¹ PETRÁNYI Győző—RUSZNYÁK Gyula: *Munkásifjúságunk helyzete*. Bp. 1944. 68., 75—77. l.

² GYULAI Elemér: *A magyar munkásifjúság szórakozása*. Szociális Szemle. 1940. 2. sz.

A kívánalmak oldaláról közelítette meg a kérdést ROSTÁS Ilonának és REITZER Bélának a 30-as évek végén készített szociográfiai felmérése. E felmérés felerészét budapesti felerészét vidéki textil munkásokra terjedt ki. A megkérdezett 962 munkás közül főleg olvasással töltötte legszívesebben szabadidejét 87 munkás (9%), olvasással és egyébvel pedig további 152 munkás (16%).³ Ugyancsak közel 1000 textilgyári munkás adatait dolgozta fel 1941-ben RÉZLER Gyula. Az ő felmérése szerint 741 munkás közül 306 munkás (41%) rendszeresen olvasott könyveket. RÉZLER Gyula adatai szerint elsősorban a szakmunkások olvastak, a betanított munkások — ezek túlnyomó többsége nő volt — nagyobb fele nem olvasott rendszeresen. Legkisebb mértékben a napszámosok vettek kezükbe könyvet, ezeknek csak mintegy harmada olvasott rendszeresen.⁴

S összehasonlításként szolgáljon még egy adat: az 1930-as évek végén a vasasszakszervezet szemináriumain részt vevő 537 munkás közül 417 munkás (78%) olvasott rendszeresen.⁵

A felsorakoztatott adatokból többféle szempontú következtetés vonható le. A korok szerinti rétegződést figyelembe véve megállapítható, hogy elsősorban a fiatalabb munkások olvastak nagyobb arányban. Az idősebb munkásoknál az olvasásra fordított idő s energia csökkent: egyrészt másirányú elfoglaltságaik (családi problémák stb.), másrészt nagyobb mértékű elfáradásuk, érdeklődésük csökkenése folytán. Fokozottan vonatkozott mindez a munkásnőkre: itt a munkásleányok olvasási aránya az idősebb munkásasszonyokéhoz képest sokszoros volt. Tekintetbe kell itt azonban venni, hogy az idősebb munkásasszonyokat — a termelőmunkában való résztvétel mellett — szinte teljesen lefoglalta és kimerítette a család ellátása és a gyermekek nevelése. A szakképzettséget figyelembe véve is rétegződés állapítható meg: a szakmunkásoknál nagyobb mértékű volt az olvasás, mint a tanulatlanabb, kulturális téren is elmaradottabb betanított munkásoknál és a segédmunkásoknál. Jelentős eltérés volt az olvasás tekintetében is a városban s a falun lakó munkások között: az erre vonatkozó adatok csekély volta mellett is nyilvánvaló, hogy a városi munkásság jóval kedvezőbb helyzetben volt. A falun élő munkásságnak nemcsak a könyvvásárláshoz szükséges anyagi erő nem állott rendelkezésre, de könyvtárba sem jutott el, sőt gyakran villanyvilágítása sem volt.

Az olvasási arány terén eltérés jelentkezett a politikai tudatosság foka szerint is. A szakszervezeti könyvtárak statisztikái szerint, s a mozgalomban részt vevő munkások között végzett felmérések szerint a politikailag öntudatosabb munkások nagyobb arányban olvastak is. A politikailag elmaradott munkások általában az olvasás terén is elmaradottabbak voltak, vagy olvasmányaik színvonala volt jóval alacsonyabb. Mindezt a továbbiakban felsorolt statisztikák is bizonyítják.

Az olvasási kultúra alakulásánál figyelembe kell venni, hogy az olvasás önmagában nem jelentett minden esetben hasznos, értékes tevékenységet. A reakciós szemléletű alantas színvonalú művek olvasása káros volt a társadalom, s az egyén politikai és kulturális fejlődésének szempontjából egyaránt. Az alábbiakban mindennek figyelembevételével igyekszünk képet rajzolni a munkások irodalmi olvasmányairól.

³ ROSTÁS Ilona — REITZER Béla: *Ezer munkás a szabadidejéről*. Bp. [1940.] 15. l.

⁴ RÉZLER Gyula: *Egy magyar textilgyár munkástársadalma*. Bp. 1943. 51. l.

⁵ A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vezetőségének jelentése és zárszámadása az 1937 — 1938. évekről a XVI. rendes közgyűlésre. (Bp. 1939.) Párttört. Int. Arch. Vsz. 1937/23. sz. — A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vezetőségének jelentése, zárszámadása és mozgalmi jelentése az 1939 — 1940. évekről a XVII. rendes küldöttközgyűlésre. (Bp. 1941.) Párttört. Int. Arch. Vsz. 1939/23. sz.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet üdülõtelepein 1941-ben üdültetett kb. 6000 fiatalkorú munkás elsõdleges olvasmányanyaga a következõképpen oszlott meg:

	<i>fiúk</i>	<i>leányok</i>
Regények	56,5%	64,5%
Képeslapok	17,9%	14,6%
Szakmai és ismeretterjesztõ mûvek	19,1%	7,8%
Egyéb olvasmányok.....	5,5%	6,3%

Mint a felmérést elemzõ tanulmány szerzõi írták, a regényeket és a verseket a leányok szeretik inkább. A regénybe a kérdezettek beleszámították a filléres ponyvát is, de — amikor hozzájutottak — „nagy regényeket” is szívesen olvastak.⁶

Az Országos Szociálpolitikai Intézet felmérései szerint a 15—28 év közötti munkásfiatalok olvasmányanyaga az 1930-as évek végén a következõképpen alakult:

	<i>férfiak</i>	<i>nõk</i>
Ifjúsági regények	9%	3%
Fantasztikus, kalandos és bûnügyi regények	19%	5%
Erotikus regények	8%	8%
Szентimentális regények	3%	48%
Egyéb könnyû szórakozást nyújtó regények	15%	14%
Komoly, esztétikai értékû regények	39%	22%
Ismeretterjesztõ munkák	7%	—

Ebben a felmérésben feltûnõ az esztétikai értékû regények keresettségének viszonylag magas aránya, különösen a férfimunkásoknál (39%). A nõmunkásoknál viszont a szentimentális regények olvasottságának magas aránya (48%) tûnik szembe. A fantasztikus, kalandos és bûnügyi regények természetesen a férfimunkásoknál voltak népszerűek.

A Magyar Textilipar Rt. 157 rendszeresen olvasó munkásának elsõdleges olvasmányanyaga 1941-ben a következõképpen alakult:

Szépirodalmi könyvek	126 munkás	(80,3%)
Ebbõl történelmi regények	22 „	(17,4%)
Tudományos mûvek	16 „	(10,2%)
Szakirodalom	6 „	(3,8%)
Ütleírások	9 „	(5,7%)

Az adatokat szolgáltató munkások többségben nõk közül kerültek ki. A felmérést elemzõ tanulmány megemlítette, hogy egyesek vallásos és ismeretterjesztõ könyveket is olvastak, politikai irodalmat a megkérdezettek között csupán 1 munkás tanulmányozott. 26 munkás (16,5%) nyíltan bevallotta, hogy csak a könnyebb fajsúlyú irodalom, a füzetes regények érdeklík. 76 munkás (48,4%) mindenféle fajtájú könyvet olvasott.⁸

E felmérésekbõl kiderül, hogy az olvasott könyvek túlnyomó többsége szépirodalmi mûvek közül kerül ki. Ez egyrészt mutatja a szépirodalom nagy jelentõségét az olvasáson belül, de ugyanakkor utal arra is, hogy az ismeretterjesztõ irodalom — beleértve az irodalmi ismeretterjesztõ könyveket is — olvasási aránya viszonylag alacsony

⁶ PETRÁNYI Gyõzõ — RUSZNYÁK Gyula i. m. 68. l.

⁷ GYULAI Elemér id. cikke.

⁸ RÉZLER Gyula i. m. 51—52. l.

volt. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy a munkások ismeretterjesztő irodalom iránti érdeklődése nagyobb volt, mint más társadalmi osztályoké. Például a városi közművelődési könyvtárakban — amelyeket túlnyomórészt a polgári-kispolgári rétegek használtak — az ismeretterjesztő irodalom alig tette ki az összes könyvforgalom 4—5%-át.⁹

A szépirodalmi olvasmányanyag tartalmi feltárása terén előbbre jutunk, ha az egyes írók műveinek az olvasottságát vizsgáljuk meg.

1942-ben 200 — 15—18 év közötti — leánytanoncot kérdeztek meg olvasmányaik felől. E tanoncok közül 15 nem szeretett vagy nem szokott olvasni. A többi jóformán csak szépirodalmat olvasott. Egy leány ismeretterjesztő könyveket, egy másik útleírásokat, egy harmadik pedig vallásos könyveket kedvelt leginkább. Verseket e leányok nemigen olvastak, ADY, KOSZTOLÁNYI és BABITS neve szerepelt egyszer-egyszer a válaszokban, a többi költő nevééről nem esett szó. A legkedveltebb írók a következők voltak: JÓKAI, GÁRDONYI, MIKSZÁTH, az újabb írók közül NYIRÓ József, ZILAHY Lajos, SOMOGYVÁRI Gyula, ZSIGRAY Julianna, s ritkábban HERCZEG Ferenc és GULÁCSY Irén. A külföldi klasszikus szerzők művei csak elvétve szerepeltek, annál olvasottabbak voltak a divatos bestsellerek. Első helyen állt Margaret MITCHEL regénye: az *Elfújta a szél*, majd CRONIN: *Réztábla a kapu alatt*, BROMFIELD: *Árvíz Indiában*, DU MAURIER: *A Manderley-ház asszonya*, Rachel FIELD: *Egy asszony három élete* című regények következtek. Eléggé sok kedvelője volt RACHMANOVA és ALDRICH regényeinek, és sokan sorolták legkedvesebb íróik sorába COURTHS-MAHLERT, OHNET-t és Emilia MARLITTOT is. Sokan ilyen című könyveket soroltak fel kedvenc olvasmányaik között: *Nehéz ma lánynak lenni*, *Hazudj tovább*, *A férfi mind gazember*, *A szerelem elműlik*, *A férj tudja meg utoljára* stb.¹⁰ E munkásleányok tehát túlnyomó többségben színvonalatlan olvasmányokat kedveltek leginkább.

Valamivel kedvezőbb helyzet volt tapasztalható egy másik felmérés nyomán, amely 1934-ben készült a Fővárosi Könyvtár 11 fiókkönyvtárában tanoncok olvasmányairól. Meg kell jegyezni, hogy a könyvanyag összetétele itt nem tett lehetővé annyira alacsonyszínvonalú olvasást, s érvényesült itt a könyvtárosok ajánló-eligazító szerepe is. A felmérés nyolc napja alatt a fiókkönyvtárakból a tanoncok a következő írók műveit kölcsönözték:

JÓKAI Mór	31	kölcsönzés
GÁRDONYI Géza	16	„
HERCZEG Ferenc	15	„
MIKSZÁTH Kálmán	} 6—6	„
CSATHÓ Kálmán		
Jack LONDON	} 5—5	„
H. G. WELLS		
ERDŐS Renée		
MÓRICZ Zsigmond		
ZILAHY Lajos ¹¹	4—4	„

Tehát e munkásfiatalok között JÓKAI volt messze a legnépszerűbb író, őt követte GÁRDONYI Géza és HERCZEG Ferenc, s hasonlóan különböző szemléletű és értékű írók művei keveredtek egymással a további sorrendben.

A fiatalabb munkások olvasmányairól adott számot az Országos Szociálpolitikai Intézet már említett adatgyűjtése is. Eszerint a 15—28 év közötti munkásfiatalok leg-

⁹ L. DRESCHER Pál: *Nagyvárosi népkönyvtárak* (Magy. Könyvszle 1937. 1. füzet) és RADÓ István: *Vidéki közkönyvtárak* (Magy. Könyvszle 1940. 1. füzet) c. tanulmányait.

¹⁰ HANSKARL Erzsébet: „*Mi a kedvenc olvasmányod?*” Jelenkor. 1943. 21. sz.

¹¹ DRESCHER Pál: *Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége?* Bp. 1934. (Különlenyomat.)

kedveltebb olvasmányai a magyar klasszikusok közül JÓKAI és MIKSZÁTH művei voltak, a külföldiek közül pedig DOSZTOJEVSZKIJ, JACK LONDON és ZOLA művei. Az adatgyűjtést elemző tanulmány szerint nagy érdeklődés nyilvánult meg VICTOR HUGO és DUMAS, a magyarok közül MÓRICZ Zsigmond és SZABÓ Dezső munkái iránt is. Sokan olvasták a szocialista írók munkásproblémákkal foglalkozó könyveit is, de az ilyen olvasók csak a férfimunkások közül kerültek ki. Ugyancsak a férfimunkások között nagy keletje volt a kalandos regényeknek, a vadnyugati- és detektívtörténeteknek (EDGAR WALLACE, MAX BRAND, ZANE GREY stb. könyveinek). A nők a szentimentális regényeket kedvelték (COURTHS-MAHLER, CROKER, LEHNE stb. köteteit). Az elemzést végző tanulmány szerint a munkásság irodalmi élményeiben két szélsőség volt található: a legvalószínűlenebb romantika és a legvaskosabb naturalizmus keresése.¹²

A munkásosztály és más társadalmi osztályok olvasmányanyagának összehasonlítására ad lehetőséget egy következő statisztikai felmérés, amely ugyancsak 1934-ben készült a Fővárosi Könyvtárban. Ezek az adatok is a 11 fiókkönyvtár nyolc nap alatti kölcsönzéséből alakultak, s ezek szerint a leggyakrabban keresett szerzők a következők voltak:

JÓKAI Mór	678 kölcsönzés, ebből munkás	93 (13,5%)
HERCZEG Ferenc	492 kölcsönzés, ebből munkás	38 (7,7%)
GÁRDONYI Géza	401 kölcsönzés, ebből munkás	51 (12,7%)
MIKSZÁTH Kálmán	276 kölcsönzés, ebből munkás	26 (9,4%)
CSATHÓ Kálmán	229 kölcsönzés, ebből munkás	17 (7,4%)
ZILAHY Lajos	193 kölcsönzés, ebből munkás	37 (19,1%)
MÓRICZ Zsigmond	192 kölcsönzés, ebből munkás	41 (21,3%)
ERDŐS Renée	131 kölcsönzés, ebből munkás	30 (22,9%)
RACHMANOVA	89 kölcsönzés, ebből munkás	2 (2,2%)
ZOLA	88 kölcsönzés, ebből munkás	15 (17%)
HARSÁNYI Zsolt	71 kölcsönzés, ebből munkás	2 (2,8%)
BALZAC	70 kölcsönzés, ebből munkás	14 (20%)
TORMAY Cécile	65 kölcsönzés, ebből munkás	3 (4,6%)
Anatole FRANCE	63 kölcsönzés, ebből munkás	15 (23,8%)
Romain ROLLAND	53 kölcsönzés, ebből munkás	3 (5,6%)
TOLSZTOJ	52 kölcsönzés, ebből munkás	5 (9,6%)
DOSZTOJEVSZKIJ	52 kölcsönzés, ebből munkás	11 (21%)
MADÁCH Imre	39 kölcsönzés, ebből munkás	5 (12,8%)
SHAKESPEARE	36 kölcsönzés, ebből munkás	9 (25%)
DREISER	36 kölcsönzés, ebből munkás	7 (19,4%)
SHAW	35 kölcsönzés, ebből munkás	8 (22,8%)
GORKIJ	25 kölcsönzés, ebből munkás	6 (24%) ¹³

A leggyakrabban keresett szerzők tehát JÓKAI, HERCZEG Ferenc és GÁRDONYI Géza voltak. Ha figyelembe vesszük azonban, hogy az összes könyveket tekintve a munkásolvások aránya 11,6% volt, HERCZEG Ferenc műveit számarányuknál jóval kisebb mértékben olvasták munkások (7,7%-os arányban). A legkeresettebb szerzők művei közül számarányuknál ugyanúgy jóval kisebb mértékben olvasták munkások CSATHÓ Kálmán műveit, s szinte teljes mértékben elfordultak a szovjetellenes RACHMANOVA könyveitől (csak 2,2% munkásolvás), az ellenforradalmár szemléletű TORMAY Cécile könyveitől (4,6% munkásolvás), s a konzervatív-színvonalatlan HARSÁNYI Zsolt regényeitől (2,8% munkásolvás). Arányukhoz képest viszont jóval magasabb mértékben olvasták SHAKESPEARE (25%), GORKIJ (24%), ANATOLE FRANCE (23,8%), SHAW (22,8%), MÓRICZ Zsigmond (21,3%), DOSZTOJEVSZKIJ (21%), BALZAC (20%), DREISER (19,4%) és ZOLA (17%) műveit. S ha hozzáteszük még, hogy az itt eddig nem szerepelt írók közül

¹² GYULAI Elemér id. cikke.

¹³ DRESCHER Pál id. cikke.

Mark Twain műveit 40%-ban, Traven regényeit 37,5%-ban, Puskin műveit 33,3%-ban, Vörösmarty verseit 27,1%-ban, Goethe *Faustját* 23%-ban, Ady verseit pedig 20%-ban munkások olvasták, a munkások olvasmányainak színvonala — a Fővárosi Könyvtárban végzett felmérés tanúsága szerint — mindenképpen kedvezőnek volt tekinthető. Az egyéb társadalmi rétegek (értelmiségiek stb.) olvasmányanyagát természetesen befolyásolta az is, hogy például a magyar és külföldi klasszikusok műveit részint már iskolai tanulmányaik során megismerték, másrészt a klasszikusok s más színvonalasabb művek esetleg otthoni könyvtárjukban is megvoltak. Mindezt a munkásság olvasmányainak a más társadalmi osztályok és rétegek olvasmányaihoz való viszonyítása terén ugyancsak tekintetbe kell venni.

Egy másik, 1937-ben készült felmérés is tanúskodik a munkásolvasók haladó és színvonalas művek olvasására irányuló törekvéseiről. E felmérés a Fővárosi Könyvtár egyik fiókjának 90 nap alatti kölcsönzéseiről készült. Itt csaknem 600 nőolvasó leggyakrabban az alábbi 24 szerző műveit kereste:

Munkásnők

JÓKAI Mór
HERCZEG Ferenc
ERDŐS Renée
MIKSZÁTH Kálmán
DOSZTOJEVSZKIJ
CSATHÓ Kálmán
MÓRICZ Zsigmond
H. G. WELLS
KOSZTOLÁNYI Dezső
DICKENS
ZILAHY Lajos
Knut HAMSUN
KOMÁROMI János
BALZAC
GÁRDONYI Géza
MÓRA Ferenc
IBANEZ
WASSERMANN
KARINTHY Frigyes
RACHMANOVA
Thomas MANN
Sinclair LEWIS
Pierre BENOIT
RÉGNIER

„Intellektuális” dolgozó nők

JÓKAI Mór
SURÁNYI Miklós
GULÁCSY Irén
MIKSZÁTH Kálmán
KOMÁROMI János
ERDŐS Renée
HARSÁNYI Zsolt
Sinclair LEWIS
TAMÁSI Áron
ZILAHY Lajos
Thomas MANN
HERCZEG Ferenc
GALS WORTHY
NYIRŐ József
MÁRAI Sándor
Selma LAGERLÖF
Sigrid UNDSSET
FARRÈRE
OSTENSO
MERESKOVSKIJ
RACHMANOVA
H. G. WELLS
KIPLING
MAUGHAM¹⁴

A színvonalas és haladó írókat tekintve a munkásnők legkeresettebb szerzői között 17 ilyen író volt, az „intellektuális” dolgozó nők legkeresettebb szerzői közül csak 8 volt ilyenek tekinthető. Csaknem ilyen eltérés mutatkozott a háztartásban dolgozó munkásnők és a háztartásban dolgozó „intellektuális” nők olvasmányai között — ugyan- csak a munkásnők javára. E kategóriákban a 20 legkeresettebb író a következő volt:

Háztartásban dolgozó munkásnők

JÓKAI Mór
GULÁCSY Irén
Pierre BENOIT
Sinclair LEWIS
Jack LONDON
HERCZEG Ferenc

Háztartásban dolgozó „intellektuális” nők

HARSÁNYI Zsolt
SURÁNYI Miklós
MÓRICZ Zsigmond
HERCZEG Ferenc
ZILAHY Lajos
NYIRŐ József

¹⁴ FORT Sándor: *Egy népkönyvtár nevelő munkássága nőolvasói körében*. Bp. 1937. (Különlenyomat.)

ZOLA
GÁRDONYI Géza
ARANY János
SZÉKELY Tibor
GALSWORTHY
KAFFKA Margit
MÓRICZ Zsigmond
Knut HAMSUN
KOMÁROMI János
Selma LAGERLÖF
HARSÁNYI Zsolt
SURÁNYI Miklós
SUDERMANN
ZILAHY Lajos

ERDŐS Renée
MÁRAI Sándor
MIKSZÁTH Kálmán
JÓKAI Mór
GULÁCSY Irén
Sinclair LEWIS
SOMOGYVÁRI Gyula
Jack LONDON
MAUROIS
TOLSZTOJ
Sigrid UNDET
Pierre BENOIT
Pearl BUCK
GALSWORTHY¹⁵

A háztartásban dolgozó munkásnőknél tehát a 20 legkeresettebb író közül 11 színvonalas és haladó író volt, míg a háztartásban dolgozó polgári—kispolgári nők 20 legkeresettebb írója közül csak 8 volt ilyen író. Figyelemre méltó itt az is, hogy a háztartásban dolgozó „intellektuális” nők 10 legkeresettebb írója kizárólag magyar szerzők közül került ki, a háztartásban dolgozó munkásnők 10 legkeresettebb írója közül pedig 4 külföldi volt, köztük ZOLA, Jack LONDON és Sinclair LEWIS. Ez is utal bizonyos mértékig a munkásolvasók internacionális, külföld felé forduló érdeklődésére.

A munkásosztály viszonylagosan magasabb színvonalú olvasására egyéb felmérések is utalnak. RÉZLER Gyula adatgyűjtése szerint például a Magyar Textilipar Rt.-ben — ahol pedig főleg betanított nőmunkások dolgoztak — a legnépszerűbb írók MIKSZÁTH, GÁRDONYI, MÓRA, TAMÁSI Áron, NYIRŐ József és MÁRAI Sándor voltak — tehát többségben haladó és színvonalas írók. Itt — mint a felmérést elemző tanulmányában RÉZLER Gyula írta — nagy táborra volt a kalandos könyveknek és útleírásoknak. A felnőttek is gyakran kérték az üzemi könyvtárból VERNE Gyula műveit. Általában azokat a könyveket szeretik a munkások — írta RÉZLER Gyula —, amelyekben életet, mozgást, kalandot, szabadságot találnak.¹⁶

A mozgalomban részt vevő munkások általában nemcsak irodalmi színvonal tekintetében törekedtek igényességre, számukra még elsődlegesebb volt a könyv tartalma, eszmei mondanivalója. A munkásmozgalom sokévtizedes tevékenysége során általában eszmei—színvonalbeli igényességre nevelte a munkásságot. Az eredményeket — ha részlegesen is — mutatja néhány, a mozgalomban részt vevő munkások olvasmányairól készült felmérés.

1942-ben 23 vidéki ifjúmunkás olvasmányairól készült egy összeállítás. Az ifjúmunkások közül 14 nem vett részt a mozgalomban, ezek nagy része elsősorban kalandregényeket, sőt ponyvákat olvasott legszívesebben. 9 fiatal részt vett a munkásmozgalomban, ezek leggyakoribb szépirodalmi olvasmányai PETŐFI, JÓKAI, KASSÁK Lajos, DARVAS József, NAGY István, GORKIJ és SOLOHOV — tehát színvonalas és többségben forradalmi jelentőségű írók — művei voltak.¹⁷

Egy másik felmérés — ugyancsak a 40-es évek elején — a munkásmozgalomban részt vevő 68 fiatal olvasmányáról készült. E fiatalok leggyakoribb olvasmányai a magyar írók közül PETŐFI, JÓKAI, ADY, KASSÁK Lajos, JÓZSEF Attila és ILLYÉS Gyula művei voltak. A külföldi szerzők közül első helyen Upton SINCLAIR szerepelt, utána DICKENS, ZOLA, Jack LONDON, Anatole FRANCE, GORKIJ, BARBUSSE, TRAVEN, Alexej TOLSZTOJ, Egon Erwin KISCH, FEUCHTWANGER, KATAJEV és AVDEJENKO művei következtek.¹⁸

¹⁵ FORT Sándor id. cikke.

¹⁶ RÉZLER Gyula i. m. 51. l.

¹⁷ *Adatok a vidéki ifjúmunkásság helyzetéről.* Népszava. 1942. ápr. 26.

¹⁸ Keresztülkaszul egy ifjúmunkáscsoport életén. Népszava. 1941. ápr. 13.

Egy harmadik statisztikai összeállítás szerint a mozgalomban részt vevő munkásság legolvasottabb magyar írója a 20-as években KASSÁK Lajos volt, a harmincas években JÓZSEF Attila és DARVAS József. A külföldi írók közül ZOLA, JACK LONDON, ANATOLE FRANCE, GORKIJ, TRAVEN és UPTON SINCLAIR művei voltak a legkeresettebbek, mert — mint az olvasmányanyagot idéző tanulmány szerzője írta: — ezek művei „... arra szolgálnak, hogy az olvasókban is felébresszék a változni és változtatni akarás értelmi és érzelmi folyamatát. . .” A tanulmányíró fel is sorolta, hogy melyik szerző miért népszerű a munkások között. Mint írta: „József Attila versei és Darvas József első regényei főleg azért népszerűek, mert elsősorban a munkássághoz szólnak. Zola azért népszerű, mert a szociális igazság egyik előharcosa volt, Anatole Francenál igazi humanizmus nyilvánul meg, Jack London a szabadságvágyat érzékelteti, Traven munkái harcos emberek harcos élményeiről és az élet valóságáról szólnak, s Gorkij és az orosz írók pedig azért népszerűek, mert valamennyien . . . közvetlen részesei a harcnak. . .”¹⁹ S hasonlóképpen írt 1943-ban SZAKASITS Árpád is egyik cikkében PETŐFIVAL, ADYVAL és JÓZSEF Attilával kapcsolatosan. PETŐFI azért él oly lángolón a munkásság képzeletvilágában — írta —, mert dalaiban maga a nép szólalt meg, ADY verseiben az elnyomottak kiáltása süvölt, életet, szeretetet és szabadságot követelve, s JÓZSEF Attila verseiben „... az új magyar proletár ereje feszül. . .”²⁰

A szervezett munkásság a külföldi irodalmak közül különös érdeklődéssel fordult a szocializmust építő Szovjetunió irodalma felé. Az ellenforradalmi rendszer éveitől az orosz és a szovjet irodalom igénylése politikai kiállás is volt. Mint az egyik tanulmány szerzője, ZEMPLÉNYI István írta: ez az irodalom azért népszerű a munkásság előtt, mert „... az orosz írók Puskintól egész Tolsztojig teljesen az élet és a nép közelségében működtek. Az orosz társadalmat a maga hűségében ábrázolták. . .” Ezek a költők és írók egyben nevelők is voltak. GORKIJ pedig már nemcsak a nép írója volt — írta ZEMPLÉNYI —, „... hanem maga a nép. Az orosz társadalom igazi arcának és harcának írója ő és mindez kellőképpen magyarázza, mi az oka népszerűségének a munkások között. . .”²¹

Végül néhány munkás egykorú példája szolgáljon tanulságként, hogy mit jelentett a munkásosztály egy-egy tagja számára az irodalom.

HANKISS János akkori kultuszállamtitkár 1943-ban egy értekezleten egy TROMBITÁS nevű inasgyerekről beszélt, aki minden szabadidejét arra használta fel, hogy olvasson, de nem ponyvát, hanem haladó, szocialista irodalmat. ZOLA és DOSZTOJEVSZKIJ tartozott a kedvencei közé s általában a „magas irodalom” lelkes híve volt, mert — mint HANKISS mondta — jobbá, értékesebbé akart válni a könyvek által. S mindehhez hozzáfűzte még HANKISS János: az ilyen munkásfiatalok példája nem egyedülálló, sokan voltak ilyenek akkor is, amikor pedig még „... az ebédjük sem volt biztosítva. . .”²²

Egyik cikkében KASSÁK Lajos is egy munkást idézett, akire TOLSZTOJ *Háború és békéje* volt lenyűgöző hatással. „Úgy beszél előttem erről a könyvről — írta KASSÁK —, mint aki szerencsés pillanatban szerencsésen magára talált. . . Hallgattam az embert, aki eddig csak merev logikai formulákkal volt megközelíthető, s valósággal újjászületett Tolsztoj könyve által. . .” Egy másik munkással is beszélt KASSÁK, akire STENDHAL *Vörös és fekete* című regénye volt ilyen döntő hatással. „Hetekig a regény hőseivel bajlódtam álmomban — mondta e munkás —, s ahogyan lassan megnyugodtam, észre-

¹⁹ ZEMPLÉNYI István: *Irodalom és társadalom*. Bp. 1942. 9. l.

²⁰ SZAKASITS Árpád: *A költő és a munkás. A munkás könyve*. 1943. Bp. [1943.] 41. l.

²¹ ZEMPLÉNYI István i. m. 13. l.

²² HANKISS János előadása. *A szabadidőmunka időszervi kérdései*. Szerk. Fluck András, Bp. [1943.] 15. l.

vettem, hogy kicsit meg is változtam. Azóta mintha tágabbnak látnám a világot és érdekesebbnek érezném az életet. . .”²³

A könyv szemet-lelket megnyitó, élesztő és ébresztő hatásáról vallott egy harmadik munkás is. ZEMPLÉNYI István írta, hogy ez a munkás így nyilatkozott egy könyvről: „Ez a könyv az én fájdalmaimat, örömeimet írta meg egy olyan helyzet kapcsán, amit én is átéltem és ugyanilyen gondolataim és érzéseim voltak róla, csak éppen nem tudtam volna azokat így kifejezni. . .” S ZEMPLÉNYI ezt is hozzátette: „Ez is érthetővé teszi, hogy miért nem olvas az értelmes munkás Herczeg Ferencet és Harsányi Zsoltot és hasonlókat, akiknek regényeiben kimondottan nagypolgári sorsokról, életkörülményekről és érzésvilágról van szó. . .”²⁴

S a sok példa közül utolsóként egy fiatal takarítónő szavait idézzük, akiről BÁLINT György írt a *Gondolatban*. Ez a takarítónő hozzájutott DARVAS József regényéhez, a *Fekete kenyér*-hez, s elragadtatással így beszélt a könyvről: „Én eddig mindig csak ponyvát olvastam. Nem is tudtam, hogy olyan regények is vannak, melyek rólunk szólnak, a mi életünkről. . .” A könyv egy ideig kézről-kézre járt a munkáslakásokban — írta BÁLINT György —, mindenütt nagy tetszést keltett, s „. . . a ház lakói alig tudták megérteni, hogy olyan írók is vannak, akiket a munkások és a parasztok sorsa is érdekel. . .”²⁵

A könyv, a regény, a vers is — MARX szavaival — anyagi erővé vált, ahogy az olvasmány mondanivalója behatolt az olvasók tudatába. A jellem- és világnézet-formálás egyik nagymértékben ható tényezőjeként jelentkezett, s nemcsak az egyént emelte fel, hanem a munkásosztály egészét is.

SZILÁGYI JÁNOS

²³ KASSÁK Lajos: *Író, könyv, olvasó*. A munkásműveltség könyve. Szerk.: Szendrő Ferenc. Bp. 1947.

²⁴ ZEMPLÉNYI István i. m. 10–11. l.

²⁵ BÁLINT György cikke. BÁLINT György — DARVAS József — FORGÁCS Antal — JAHN Ferenc: *Visegrádi ucca 20–24*. Gondolat 1936. 2. sz.